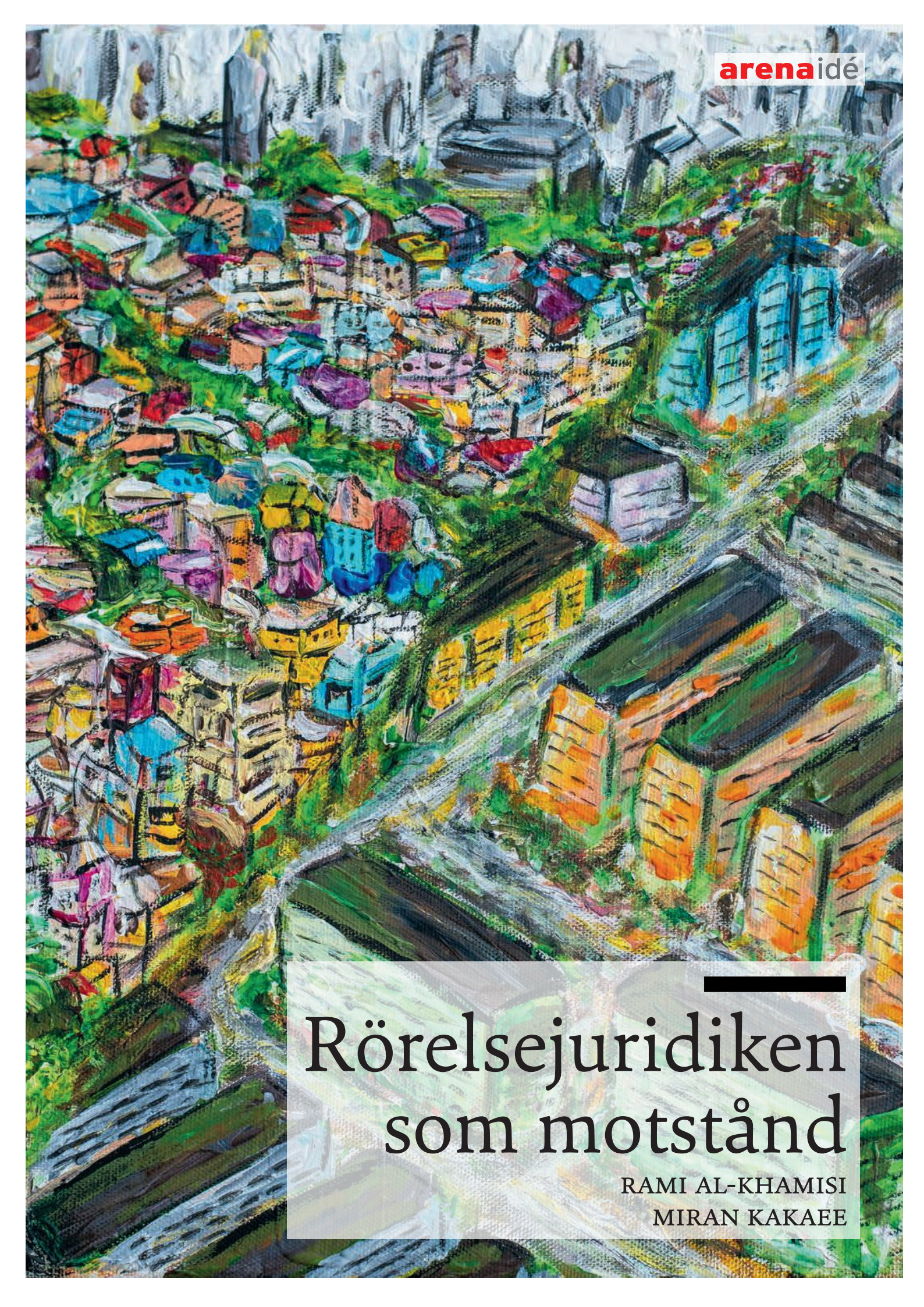




arenaidé

Rörelsejuridiken som motstånd

RAMI AL-KHAMISI
MIRAN KAKAEE

RÖRELSEJURIDIKEN SOM MOTSTÅND

© Arena Idé 2019

Författare: Rami Al-khamisi och Miran Kakaee

Rapporten kan laddas ner från www.arenaide.se/rapporter

Omslag: Celia Karlin O'Sullivan

Författarporträtt: Carolina Oviedo Johansson, Nina Pirooz



RAMI AL-KHAMISI

är jurist och rektor för Akademien för rörelsejurister. Han introducerade rörelsejuridiken i Sverige 2015, efter att ha organiserat lokalt och inhämtat erfarenheter från jurister i USA. Rami har tidigare arbetat med mänskliga rättigheter och juridisk och politisk folkbildning.



MIRAN KAKAEE

är juridikstudent på Handelshögskolan vid Göteborgs universitet. Han är sedan 2015 aktiv inom asylrörelsen samt inom frågor som rör polis- och demonstrationsrätt. Miran har främst arbetat med juridisk folkbildning och opinionsbildning och inom olika rådgivningsverksamheter.

Innehåll

Sammanfattning	6
1. Inledning	8
1.1 Bakgrund: varför vi uppdaterar rapporten	8
1.2 Förorten i den stigmatiserande politiska diskursen	10
1.3 Varför behövs rörelsejuridiken?	13
2. Juridik och rörelsejuristen	16
2.1. Juridik och juridifieringen	16
2.2. Juridik som verktyg för ansvarsutkrävande	20
Strategisk processföring	20
Juridiskt mångdarbete	22
3. Civilsamhället – behov och utmaningar	28
3.1 Misstänkliggörande och bristande rättssäkerhet	28
3.2 Diskrimineringsombudsmannen – hinder för enskildas tillgång till rättvisa?	29
3.3 Övervakningssamhället och våldet som växer fram	30
4. Erfarenheter från Brasiliens marginaliserade grupper	32
4.1 Intervjuer med människorättsaktivister i Brasilien	32
Intervju med Gizele Martins, aktivist och boende från Maré	33
Intervju med Renata Neder, Amnesty International	34
Intervju med juridikprofessorn Pedro Cantisano, University of Ohio	36
Reflektioner från dessa möten	37
4.2 Liknande desperation i Järva som i Rios favelor	38
Avslutande ord om rörelsejuridiken och organiseringens villkor	40
Referenslista	42

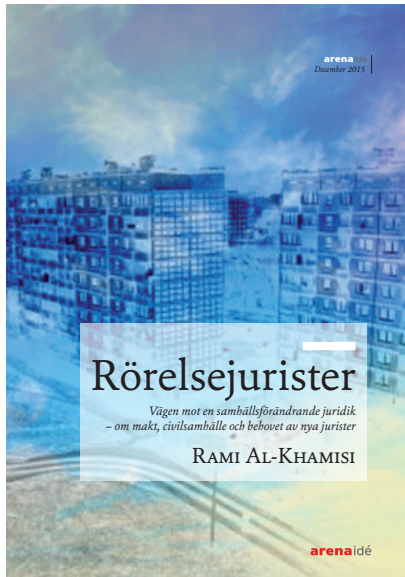
Sammanfattning

Hösten 2015 publicerade Arena Idé rapporten *Rörelsejurister: Vägen mot en samhällsförändrande juridik – om makt, civilsamhälle och behovet av nya jurister*. Rapporten introducerade rörelsejuridiken i en svensk kontext och redogjorde för behovet av nya jurister.

Fyra år senare finns det anledning att fördjupa samtalet om juridikens förhållningssätt till politik, och hur rörelsejuridiska verktyg kan användas som ett led i en bredare kamp för social rättvisa.

Den här rapporten handlar om rörelsejuridikens två delar. Dels består rörelsejuridiken av rörelsejuristens förståelse för, eller förhållningssätt till,

rätten som sådan. Rätten kan ses som frusen politik – ett resultat av politiska kompromisser som skrivs ned i lagstiftning. Men rätten skapar också politik eftersom den upprätthåller och reproducerar den politik som fyller rättsreglerna med innehåll. Eftersom vårt samhälle är, och har varit, format av ojämlikhet och förtryck av olika grupper kommer detta att återspeglas i rätten. Dels består rörelsejuridiken av olika arbetsmetoder. Om den första rapporten syftade till att redogöra för behovet av nya jurister syftar denna rapport till att bland annat redogöra för hur dessa nya jurister kan arbeta på nya sätt. Centralt är rörelsejuristens förankring hos folkrörelser: förortsrörelser, hyresgäströrelsen, asylrörelsen, fackföreningsrörelsen. Rörelsejuristen kan med sina kunskaper stärka civilsamhällets förutsättningar att agera och driva sina egna frågor.



Rörelsejurister:
vägen mot en
samhällsföränd-
rande juridik –
om makt, civil-
samhälle och
behovet av nya
jurister

och juristrollen syftar rapporten även till att utmana den rådande politiska diskursen kring förorten. I dag beskrivs förorten med svepande generaliseringar, och sociala problem ses ofta som en konsekvens enbart av individers eget handlande. Förorten, med alla dess invånare, betraktas såväl offer som förövare. Med en sådan problemformulering osynliggörs strukturella problem, som den segregering och rasistiska politiken, som skapar den sociala utsattheten. Lag och ordning blir lagstiftarens lösning när denne vill tygla områden som i media beskrivs som "parallella rättssamhällen". Juridiken, och den rättstillämpande juristen, blir framför allt repressiv.

Liknande problem ser vi i andra länder, som exempelvis Brasilien, där social desperation möts av ökad repression. Denna rapport vill vara en motberättelse. Ett utökat självbestämmande, delaktighet i beslutsprocesser och en rättvisare resursfördelning ses som nödvändiga förutsättningar för att avskaffa klassklyftor och segregation. I en sådan kamp kan rörelsejuristen fylla en frigörande funktion bland marginaliserade grupper.

Den här rapporten vill bidra till att vidareutveckla och fördjupa samtalet om rörelsejuridikens roll i arbetet för social rättvisa. Rapportens första avsnitt beskriver rörelsejuridikens framväxt i Sverige. Det andra avsnittet diskuterar vad rörelsejuridik är, för vem den finns till och hur den kan bedrivas. Tredje avsnittet tar sikte på civilsamhällets behov, i linje med hur rörelsejurister bör förhålla sig till den enskilde och rörelsen i stort.

Avsnittet följs upp av erfarenheter från Brasilien och intervjuer med brasilianska människorättsaktivister och rörelsejurister. I det avslutande avsnittet sammanfattar vi våra tankar kring hur rörelsejurister och sociala rörelser kan arbeta vidare.

1. Inledning

Rörelsejuridiken är en samhällsengagerad juridik, ett verktyg för social rättvisa. I Sydafrika, i USA och i flera andra länder har rörelsejurister genom historien stöttat socialt utsatta grupper och rättviserörelser. Intresset för rörelsejuridiken växer även runt om i Sverige. Fler rörelsejurister formas och engagerar sig i civilsamhället i frågor om antidiskriminering, mänskliga rättigheter och den enskildes tillgång till rättvisa. Detta sker mot en bakgrund av en politisk samtid som kännetecknas av ökad ojämlikhet och social polarisering (Therborn, 2018). Det offentliga krymper och privatiseringar och utförsäljningar av välfärden fortsätter ske till förmån för vinstdrivna företag och välbeställda grupper. Det är en samtid som präglas av bostadsbrist med barnfamiljer som riskerar att vräkas till hemlöshet, samtidigt som arbetsmarknaden blivit alltmer osäker och otrygg för många. Vi lever i ett samhälle där ensamkommande ungdomar som flytt hit för att söka skydd från krig får åldern uppskriven och utvisas genom rättsosäkra processer. Vi ser hur hela bostadsområden sörjer ännu en ung mans död i våra förorter. Dagens Sverige genomgår en solidaritetskris.

Denna solidaritetskris har ett globalt ansikte. På allt fler platser i världen drar högerpopulismen fram. I USA, Brasilien, Turkiet och Ungern har odemokratiska och auktoritära krafter tagit makten, följt av åtstramningar av asyl- och flyktingpolitiken, urholkande av mänskliga och fackliga rättigheter, förnekande av klimatutmaningar och den globala ojämlikheten. En uteslutande nationalism växer och resulterar i rasism och våld riktat mot redan socialt utsatta bostadsområden. Grupper pekas ut som potentiellt kriminella och rangordnas genomgående i rasistiska hierarkier i sin vardag: i bostadskön, på arbetsmarknaden eller i möten med ordningsmakten. I brist på genomgripande åtgärder för ett rättvisare samhälle för alla vinner högerpopulismens förenklade lösningar mark.

Sverige har blivit ett alltmer polariserat land, där starka krafter försöker dela upp invånare i "svenska" och "de andra", de som inte anses höra till. Förortsbor pekas ut som främmande, som "den andre". Liknande förhållanden och diskurser ser vi i Brasiliens *favelor*, afroamerikanska samhällsgrupper i USA, samt förorterna i Frankrike och Danmark. Samtidigt som den sociala utsattheten växer, växer också behovet av nya strategier för motstånd. Fyra år efter att rapporten *Rörelsejurister* gavs ut, har utvecklingen i Sverige och i stora delar av världen gett oss anledning att fördjupa samtalet om relationen mellan juridik, motstånd och politisk organisering.

1.1 Bakgrund: varför vi uppdaterar rapporten

Hösten 2015 publicerades rapporten *Rörelsejurister: vägen mot en samhällsförändrande juridik – om makt, civilsamhälle och behovet av nya jurister* (Al-khamisi 2015). Som juridikstudent kände rapportförfattaren Rami Al-khamisi frustration över att det på juristprogrammet inte fördes några kritiska samtal om juridikens och juristers roll i samhället. Uppväxten i Husby, en förort till Stockholm, hade lärt honom att lagen utnyttjas av aktörer med makt i samhället och att de kan köra över människor som saknar möjligheter att göra sina röster hörda. Han kände

ett växande behov av att förstå och tillämpa juridiken som ett verktyg i en social kamp för att försvara rättigheterna för de grupper vars tillgång till demokratin, ekonomisk jämlikhet och rättsväsendet är försvagat.

Rapporten från 2015 skrevs efter en resa till USA, som hade som syfte att undersöka hur rörelsejurister där arbetade. Det som kännetecknar rörelsejuridiken är främst samspelet mellan jurister och civilsamhället, i vilket jurister verkar efter de behov som underprivilegierade grupper och rättviserörelser har. Rapporten, som introducerade rörelsejuridiken i ett svenskt sammanhang, synliggjorde hur maktrelationer som klass, kön och etnicitet förhåller sig till rätten. Rörelsejuridiken har rötter i en strävan att motverka marginaliserade människors försämrade levnadsvillkor. Framför allt utgår den från behovet av tillgång till rättvisa för människor i bland annat våra svenska förorter – bostadsområden som i dag diskuteras som no-go-zoner och hot mot rättsstaten.

Rörelsejuridiken syftar till att medvetandegöra och inspirera juriststudenter och jurister till ett annat förhållningsätt till juridiken, att kritiskt reflektera över juristrollen i ett större sammanhang och att erkänna makten i den egna professionen. För att kunna göra detta behöver vi förstå att juridiken inte är värde-neutral. Det finns en ideologisk grund för varje lagstiftning och rättstillämpning – vilket betyder att även rättssystemet bidrar till att upprätthålla djupa orättvisor i samhället. Den första rapporten eftersträvade att synliggöra de grupper som är i störst behov av socialt engagerade jurister vid sin sida. Jurister som bistår med sina kunskaper, men som intar en sekundär roll och verkar för att civilsamhället ska kunna agera och driva sina frågor. En av slutsatserna i rapporten var att rörelsejurister kan göra skillnad. Men för att detta ska ske måste jurister bli mer inkluderande, och mindre elitistiska, kunna lyssna på de sämst ställda och inte minst rannsaka sig själva och sin profession.

Vi måste fortsätta samtala och skapa strategier som för oss mot ett mer rättvist samhälle. Det är av denna anledning som *Akademien för rörelsejurister* arrangeras för tredje året i år. Syftet är att samla progressiva jurister och lyfta viktiga erfarenheter och aktuella rättsliga frågor för att förstå vår roll och våra strategier som rörelsejurister. Det har tagits många initiativ till att förstå och utföra ett rörelsejuridiskt arbete runt om i landet. I Stockholm pågår när det här skrivs en föreläsningsserie om rörelsejuridik. Det finns numera en podcast om rörelsejuridik, "Vem har rätt", som sänds av två alumner från förra årets akademi, Fatima Osman och Joanna Herskovits. Podden ges ut av Arena Idé och ABF. Rörelsejuridiken har inspirerat lokala grupper och det bredare civilsamhället till att undersöka hur lagen, med dess möjligheter och begränsningar, kan användas i en rad olika samhällsfrågor. Juristbyråer och universitet möter ett ökat intresse hos unga jurister som vill fylla sitt juridiska arbete med tankar om solidaritet och ett mer demokratiskt samhälle.

Denna rapport bygger också till stor del på möten och föreläsningar som ägt rum under Akademien för rörelsejurister. Innehållet är ett resultat av pågående samtal och ett kollektivt arbete där olika perspektiv bryts och berikar varandra. Rapporten bygger också på material som Rami Al-khamisi under flera år samlat in om internationella erfarenheter

”
*Jurister
måste bli mer
inkluderande,
och mindre
elitistiska.*

med rörelsejuridik. Ett år efter resan till USA och mötena med Black Lives Matter-rörelsen och juristerna i USA åkte Rami Al-khamisi till Brasilien för att som utbytesstudent bedriva juridikstudier på universitetet Fundação Getúlio Vargas, i Rio de Janeiro. I rapporten möter vi jurister och människorättsaktivister som verkar i Rios favelor och som skildrar



Konstnär:
Emma
Dominguez

konsekvenserna av en alltmer repressiv politik och en ökad polisiär militarisering mot fattiga stadsdelar. De internationella erfarenheterna pekar på liknande orsaker till och effekter av de klyftor och det våld som växer även i Sverige, vilket kan fungera som en varning för det svenska samhället.

Mot bakgrund av bland annat högerpopulismens frammarsch, diskursen kring hårdare tag samt införandet av mer restriktiva asylregler är det viktigt att fortsätta framhäva att rörelsejuridiken, i samverkan med civilsamhällets organisering, kan utgöra en del av grunden för att försvara utsatta gruppers rättigheter och liv. I en tid av politiska utmaningar är det viktigt att understryka att rörelsejuridiken *inte* gör anspråk på att avpolitisera intressekonflikter i samhället. Juridik ersätter inte det politiska engagemang som krävs för att uppnå ett mer jämlikt samhälle. Sociala utmaningar såsom arbetslöshet, hemlöshet, ekonomisk utsatthet och rasism behöver bemötas och förändras genom politisk kamp. Samtidigt bör inte juridikens roll underskattas. Vi ser juridiken som en nödvändig kunskap och ett verktyg som, under vissa omständigheter, kan backa upp den sociala mobiliseringen. Den kan bidra till att möjliggöra ett ansvarsutkrävande i ett samhälle där politiken och institutionerna inte lever upp till rättsstatliga principer.

1.2 Förorten i den stigmatiserande politiska diskursen

Under de senaste åren har diskussionen om "parallella rättssamhällen" i Sverige tagit fart. En politisk retorik om hårdare tag och strängare straff har normaliserats bland etablerade politiska partier. Vissa politiker har föreslagit undantagstillstånd och utgångsförbud för unga i förorten. Även att militär sätts in i socialt utsatta områden för att stoppa gäng (Aftonbladet 2017-10-19). Bostadsområden som Rosengård, Husby och Rinkeby beskrivs i medier som "no-go-zoner" som kontrolleras av kriminella gäng och som ett hot mot den svenska rättsstaten.

Vilka konsekvenser får sådana utspel angående förortens invånare för ett rättssamhälle som borde värna om alla människors integritet och rättssäkerhet? Rättsväsendet är inte någon isolerad institution. Dess aktörer är inte immuna mot den politiska retorik som vi har sett växa fram. Ett slående exempel är ett panelsamtal med temat "Eget rättssystem, våldskapital och hederskultur – det parallella samhället växer i förorterna", där chefsåklagare Lise Tamm, en domare, en polischef och en journalist deltog (Dagensjuridik 2017-10-06). Samtalet målade upp bilden av Sveriges så kallade utsatta bostadsområden som ett rättslöst "parallelsamhälle", där bland annat Tamm varnade för att "Sverige tappat greppet om lag och ordning". Under 2017 beskrev hon Rinkeby som en krigszon

och hävdade att Sverige borde lära sig av hur man i Colombia avväpnade Farc-gerillan efter inbördeskriget (SR 2017-05-12).

Detta utgör bara ett av ett flertal exempel på hur företrädare för rättsväsendet okritiskt använder löst definierade begrepp som "hedersvåld" och "klanvåld" i en uppskruvad politisk debatt utan att belägga sina argument med analys och fakta. Vad man måste fråga sig är hur jurister som i sitt yrke har att styrka varje påstående och vara noggranna med begrepp i det offentliga samtalet kan tillåta sig föra nedsättande och generaliserande resonemang om hela bostadsområden. Behovs- och proportionalitetsprincipen, som borde vara ledande för statens maktutövande, kan inte rimligen skjutas åt sidan när kriminalpolitiska frågor diskuteras. Det finns en fara när representanter för staten beskriver förorter som kaotiska krigszoner. Det förstör upp bilden av hotfulla så kallade no-go-zoner som kräver andra åtgärder än ensidiga satsningar på övervakning och polisiär repression.

På vilket sätt utgör människor i dessa förortsområden ett s.k. "parallellsamhälle"? Människor som arbetar, hyr bostäder och finansierar välfärden som vilka medborgare som helst. Om problemet snarare handlar om att beslutsfattare i olika maktpositioner uppfattar att polisens våldsmonopol och legitimiteten för den svenska straffrätten hotas, måste det beläggas och diskuteras sakligt. Dessa makthavare bär ett särskilt ansvar för hur det offentliga samtalet förs och för att rimliga åtgärder vidtas.

Makt finns i orden och hur de används för spridandet av idéer, attityder och världsbilder. Vi har under senare decennier fått bevittna ett alltmer rasistiskt språkbruk som beskriver och polariserar världen i termer av "kulturella skillnader" (Ålund & Schierup, 1991). Forskarna Ove Sernhede, René León-Rosales och Johan Söderman argumenterar i en nyutgiven bok att förorten i dag ofta pekas ut som nationens inre fiende, ett främmande territorium som det övriga Sverige måste avskiljas och skyddas ifrån (Sernhede m.fl. 2019). Majoritetssamhällets ogrundade, men ihärdiga behov av att generalisera och cementera bilden av förorten som ett parallellsamhälle tycks ligga i förlängningen av en kolonial logik, enligt vilken kriminalitet beskrivs i termer av "osvenska" värderingar, förtryckande religioner och "främmande kulturer". Detta kan möjligen göra det enklare att avfärda strukturella orsaker till brottslighet, och i förlängningen även politiska krav från invånarna i landets ekonomiskt förfördelade stadsdelar.

Vi ser liknande förhållanden på andra platser – i Brasiliens *favelor*, bland fattiga afro- och latinamerikaner i USA och i utsatta förorter i delar av Europa. Hur utsatta stadsdelar systematiskt exkluderas från den "nationella gemenskapen" och deras så kallade "utanförskap" legitimerar i sin tur allt flerrepressiva



Makt finns i orden och hur de används för spridandet av idéer, attityder och världsbilder.

Foto:
Emma Dominguez



ingripanden och diskriminerande åtgärder både vad gäller ny lagstiftning och lagens tillämpning. Danmark utgör ett paradexempel på detta med en utveckling som sedan mitten av 1980-talet har blivit alltmer repressiv (Schierup 1993). En populistisk politik, från såväl politisk höger som på senare tid även dansk socialdemokrati, har steg för steg lyckats etablera bilden av invånarna i dessa missgynnade stadsdelar som nationens fiender. Drastiska politiska åtgärder har inneburit försämrade rättssäkerhet och diskriminering av etniska minoriteter och migranter (Refugees 2019-12-02). Med en paradoxal hänvisning till "lag och rättvisa" har den danska regeringen genomfört lagstiftning som innebär hårdare straff för brott i så kallade "invandrarghetton" än i andra områden. Detta strider mot medborgarskapets grund och den liberaldemokratiska rättsstatens principer om icke-diskriminering och likhet inför lagen. Det har också förts fram förslag om att bostadsområden som betraktas som "ghetton" bör rivas.

Många i Sverige förargas över vad som händer i vårt grannland i söder. Fast att utmätta olika straff för samma brott, beroende på etnicitet och social bakgrund, tycks vara en praxis som, under radarn, redan länge har varit verklighet i vårt eget land, åtminstone enligt Christian Diesens väldokumenterade bidrag till den statliga utredningen *Är rättvisan rättvis?* från 2006.

I kapitlet "Diskriminering i rättskedjans alla led" konstaterar Diesen (2006:285) bland annat, att "invandrare [riskerar] fängelsestraff i högre grad än svenskar när det står och väger mellan en frihetsberövande påföljd och alternativ som villkorlig dom, skyddstillsyn eller samhällstjänst". Vi vet samtidigt att fängelsestraff fungerar som en livslång belastning för individen. Det är ett hinder för integration i arbetslivet, samt en påföljd som påtagligt ökar risken för återfall i kriminalitet, särskilt för unga personer i utsatta miljöer (Edling, 2015).

I en ny studie gjord av Katrin Lainpelto, docent i processrätt, framkommer det att unga nyanlända migranter döms för sexualbrott på vagare grunder än svenska ungdomar (2019). Enligt Lainpelto missgynnas dessa individer när de åtalas för brottsliga handlingar som i den offentliga debatten tillskrivits personer med en viss kulturell tillhörighet. Kriminologen Leandro Schclarek Mulinari visar vidare i sin rapport *Slumpvis utvald* (2017) att det även inom polisen förekommer ras- och etnisk profilering som främst drabbar afrosvenskar, romer, muslimer samt unga vuxna från storstädernas marginaliserade bostadsområden.

Trots att dessa orättvisor förekommer inom rättsväsendet och är en verklighet för många människor har svenska partier inte agerat i frågan. Magnus Dahlstedt och Mekonnen Tesfahuney (2018) visar i stället att samhällsdebatten i stort och politiker även utanför Sverigedemokraterna har anammat högerpopulismens retorik och problemformuleringar när det gäller synen på "invandrare", "förorter" och orsaker till kriminalitet. Förslag som tidigare avfärdats som rättsstridiga upplevs i dag inte som lika problematiska. Regeringens förslag att avskaffa straffrabatten för unga personer i syfte att bekämpa ungdomsbrottsligheten utgör ett exempel på en ökad repressionsspiral från samhällets sida (SOU 2018:85). Det är en åtgärd, som enligt utredaren Petra Lundh, saknar något empiriskt, eller erfarenhetsbaserat, stöd. Enligt henne kan unga personer som hålls inlåsta längre tid ha ökad risk att fasta i en kriminell identitet och återfalla i brott

(Aftonbladet 2019-18-12). Att en sådan populism utan stöd i forskning allt mer påverkar den svenska straffrätten är allvarligt.

Enligt professorn och polismannen Stefan Holgersson har den rådande politiska diskursen också skapat en förväntan från det omgivande samhället på att polisen ska sätta hårt mot hårt för att bemöta ett tuffare samhällsklimat. I rapporten *Sätta hårt mot hårt* (2018) konstaterar han dock att en hårdare retorik och ökad våldsanvändning kan vara kontraproduktiv för polisens konflikthantering och deras förmåga att erkänna att man gör fel. Det kan enligt honom öka polariseringen i samhället, där förtroendet och tilliten till polisen och andra institutioner kan minska inom vissa grupper.

Polisens avsaknad av självkritik tydliggörs i rapporten *Utsatta områden – social ordning, kriminell struktur och utmaningar för polisen* (Polisen 2017). I rapporten har polisen identifierat 61 bostadsområden som ”utsatta”, varav 23 som ”särskilt utsatta”. Områden som polisen konstaterar är socioekonomiskt utsatta och där de själva inte kan lösa den lokala brottsligheten. Förvisso ger polisen uttryck för att kriminaliteten har strukturella orsaker. Men som upphovsmän till begreppet ”särskilt utsatta områden” har de bidragit till ett hårdare tonläge i samtalet kring förorten. Vissa kommuner menar att polisens lista ökar stigmatiseringen och försämrar möjligheterna att få andra samhällsaktörer att satsa resurser på dessa områden (DN 2019-04-02). Även boende och lokala föreningsföreträdare har riktat kritik mot rapporten. Kritiken handlar dels om den negativa stämpeln, dels om lokala vittnesmål om polistrakasserier och ogrundade visiteringar av ungdomar. Människors trygghet är en fråga som måste tas på allvar. Likaså de starka vittnesmål som finns lokalt när det gäller den rasism och diskriminering som många utsätts för, men som fortgår i brist på ansvarsutkrävande, samtidigt som boendes bristande tillgång till rättssystemet osynliggörs.

I stort drar polisrapporten förenklade slutsatser om lokala maktförhållanden utan att problematisera det övriga samhällets förhållningssätt till dessa områden. Exempelvis har den lokala narkotikahandeln som alla vill bekämpa också att göra med att ungdomar i rikare stadsdelar finansierar handeln med den narkotika man konsumerar. Brottsförebyggande rådets rapport från 2018 visar att unga personer från rikare områden i jämförelse med fattigare ungdomar sällan blir misstänkta för narkotikabrott. Detta visar på olika förhållningssätt till resursstarka grupper jämfört med grupper från fattiga bostadsområden, liksom på polisens rasprofilering. Att stävja brottsligheten ligger i det offentliga ansvar. Men att inte förebygga sociala missförhållanden eller inte uppmärksamma statliga institutioners tillbakadragande från de ekonomiskt fattiga områdena leder till felriktade slutsatser och åtgärder.



I dagens politiska samtid där rättsstaten och demokratiska värden är hotade är det viktigt att understryka att rörelsejuridiken kan utgöra ett motstånd mot denna utveckling.

1.3 Varför behövs rörelsejuridiken?

Även på annat håll ser vi hur arbetet för jämställdhet och mänskliga rättigheter nedprioriteras, och hur demokratier försvagas – något som möjliggörs och upprätthålls av bristfälliga rättsliga konstitutioner och

oberoende institutioner. Auktoritära regeringar i Polen, Ungern, Brasilien och USA försöker alltmer styra domstolarnas arbete, försvaga det konstitutionella skyddet för mänskliga rättigheter och underminera mediernas roll. Detta är en utveckling som går hand i hand med en statlig säkerhetspolitik som utsätter vissa samhällsgrupper för växande repression, förföljelse och människorättskränkningar, även i syfte att kväva politiskt motstånd och ett fritt civilsamhälle.

I dagens politiska samtid där rättsstaten och demokratiska värden är hotade är det viktigt att understryka att rörelsejuridiken kan utgöra ett motstånd mot denna utveckling. Rörelsejurister runt om i världen har i ett sådant sammanhang en viktig funktion i att utmana staters diskriminerande politik, på ett liknande sätt som rörelsejurister genom rättsprocesser och ett folkligt motstånd motsatte sig "Muslim ban" i Trumps USA. I både Sydafrika och Brasiliens *favelor* finns det en lång historia av samarbete mellan jurister och boende för att kämpa emot vräkningar och tvångsförflyttning, polisiärt våld och att människor i fattiga områden får sina demokratiska fri- och rättigheter begränsade.

Mot bakgrund av en rad viktiga internationella erfarenheter syftar denna rapport till att skapa en fördjupad förståelse för hur rörelsejurister kan stötta utsatta grupper och sociala rörelser. Detta genom att tillgängliggöra juridisk kunskap, driva rättsprocesser, folkbilda i juridiska frågor och synliggöra statens och andra samhällsinstitutioners ansvar. Det ska påpekas att det mest önskvärda egentligen vore att rörelsejuristers verksamhet inte behövdes, alltså att rättsväsendet var kapabelt att ta det ansvar som civilsamhället allt mer börjar ta i dag. Det är inte acceptabelt att lagstiftningens effektivitet och människors rättssäkerhet ska vara beroende av ideella aktörer. Men i dessa tider behövs fler samhällsengagerade jurister än någonsin, som ser till att den lagstiftning som ska skydda grupper och enskilda mot olika former av förtryck tillämpas effektivt.

2. Juridik och rörelsejuristen

Rörelsejuridik är ett svårt begrepp att ringa in eftersom det är föränderligt, vilket gör det svårare att definiera det rörelsejuridiska arbetet på ett enkelt och tydligt sätt. Ett par allmänna saker kan däremot sägas om vad rörelsejuridiken innefattar. Detta kapitel kompletterar de rörelsejuridiska metoderna och principerna som presenterades i den första rapporten om rörelsejuridik. Grunden för rörelsejuristens arbete är dennes förståelse för juridiken, eller *rätten*, som politiskt skapad. Den är inte ett avgränsat och neutralt fält av lagar och regler, utan en produkt av ideologi samt rådande och historiska samhällsförhållanden.

2.1. Juridik och juridifieringen

Utgångspunkten för rörelsejuristen är dennes förståelse för vad rätten är, hur den skapas och vad den skapar. Rörelsejuristen ser inte rätten som en värdeneutral massa av regler där verkligheten kan paketeras in och tillämpas i rättsregler som sedan spottar ut ett färdigt resultat. Rätten är en social och samhällelig konstruktion, vilket innebär att den också kommer att formas av samhället vi befinner oss i. De sociala normer, materiella förhållanden och politiska strömningar som finns i ett land påverkar alltså hur rätten utformas och tillämpas.

Rätten kan sägas vara frusen politik – en produkt av politiska kompromisser som skrivs ned i lagstiftning. Än mer skapar den också politik eftersom den möjliggör upprätthållandet och reproduktionen av den politik som fyller rättsreglerna med innehåll. Rätten skapas, och rör sig i, ett socialt och historiskt sammanhang. Eftersom vårt samhälle är, och har varit, format av ojämlikhet och förtryck av olika grupper av människor kommer detta återspeglas i rätten. Vanligt förekommande juridiska termer som *skälighet*, *proportionalitet* och *nödvändighet* är inte fasta. De är ett uttryck för ideologi, en dragkamp där olika politiska krafter tävlar om vilket innehåll rättsreglerna får. I den dagliga juridiska verksamheten fylls de med enskildas rättigheter, olika värden och politiska intressen som vägs mot varandra.

Ett exempel på när olika rättigheter och värden krockar är avgörandet *Achbita v. G4S* (mål C-157/15) som gjordes av EU-domstolen. Fallet rörde en arbetsgivare som införde en policy som innebar att synliga religiösa symboler inte var tillåtna på arbetsplatsen. I praktiken fungerade policyn som ett slöjförbud. En kvinnlig anställd, som bar slöja, vägrade att följa policyn och fick därför inte jobba kvar. EU-domstolen konstaterade att det var tillåtet för företag att införa en så kallad neutralitetspolicy. Detta med hänvisning till näringsfriheten som domstolen ansåg väga tyngre än religionsfriheten. Varför kom domstolen fram till det? Vad är det som gör att näringsfriheten väger tyngre än religionsfriheten? Sådana slutsatser följer inte av några juridiska regler, utan är ett resultat av enskilda människors bedömningar och avvägningar. Frågorna blir särskilt intressanta mot bakgrund av ytterligare två rättsfall. I *Lautsi and others v. Italy* (nr 30814/06) kom Europadomstolen fram till att ett krucifix i Italien är att betrakta som en passiv symbol, medan samma domstol i *Dahlab v. Switzerland* (nr 42393/98) konstaterade att en slöja är att betrakta som en "kraftfull yttre symbol" (*powerful external symbol*). Rättsfallen knyter an till

frågan kring vilka symboler som tillåts vara neutrala respektive religiösa. Det är ingen slump att ett krucifix ses som neutralt i ett land där katolicism är majoritetsreligionen, medan en slöja inte ses som en neutral symbol i ett land där islam är en minoritetsreligion. Juristen Allan C. Hutchinson konstaterade att "lawyering is not so much a rational enterprise as a vast exercise in rationalization" (Hutchinson 2016, s. 24). Med andra ord efterkonstruerar rätten olika förhållanden. Rätten upptäcker alltså sällan det rätta svaret – den bestämmer snarare vad det är och försöker rationalisera detta. Den fastslår olika idéer om vad som konstituerar en våldtäkt, vad yttrandefriheten omfattar och vem som kan klassas som flykting. I ett sådant system som produceras av grupper med makt kommer dessa grupper även att gynnas av samma system. Det är alltså den dominerande förståelsen av juridiska begrepp som avgör vad begreppen tillåts betyda. Detsamma gäller vilka politiska värden och intressen som anses vara skyddsvärda. Den juridiska verksamheten, och juristens praktik, är därmed även en politisk verksamhet och ett upprätthållande av den politik (och de ojämlikheter i makt) som genomsyrar rätten.

Ur detta perspektiv är rätten ett uttryck för makt. Makten blir en viktig ingrediens i skapandet av juridiken, samtidigt som juridiken utövar makt mot enskilda. Och om juridiken är politisk genomsyras den oundvikligen av en liberal politik såväl som kapitalism, sexism, rasism med mera. Det blir alltså enkelt att avfärda juridiska rättigheter som påhittade papperskonstruktioner eftersom de bygger på en liberal idé om formell jämlikhet som inte har sin motsvarighet i en faktisk jämlikhet ute i verkligheten. Vi vet också att denna ojämlikhet endast drabbar vissa grupper av människor och dessa gruppers faktiska tillgång till rätten. Men det är problematiskt att mot bakgrund av detta helt avfärda liberala koncept som formell jämlikhet och rättigheter. För marginaliserade grupper kan rättigheter vara livsviktiga. Juridiken blir ett språk som kan formulera krav, och en bas från vilken man kan kräva politiska åtgärder. Rättigheterna kan avgöra om en person får tak över huvudet, ett uppehållstillstånd eller rimliga arbetsvillkor.

Detta sätt att se på rörelsejuridiken och rättigheter synliggör ett förhållningssätt som är centralt inom kritisk rasteori (*critical race theory*, se exempelvis Margaret Davies, 2017). Trots att man inom kritisk rasteori är medveten om juridikens inbyggda ideologi, och kritiserar den liberala rättighetsdiskurs som bygger på en inbillad färgblindhet, är svaret inte att avfärda olika minoriteters rättigheter. I stället ligger fokus på att uppmärksamma hur formell jämlikhet kan fungera indirekt diskriminerande, genom att synliggöra hur rättigheter förutsätter ett särskilt subjekt (ofta en vit man). Med andra ord handlar det om att visa på hur ras, på samma sätt som kön, klass, sexuell läggning med mera, är en del av juridiken. Trots den legitima kritiken som riktas mot idén om rättigheter kan de användas som ett verktyg för marginaliserade och utsatta gruppers frigörelse. Det är i detta fält som rörelsejuristen rör sig, där rätten ligger i knutpunkten mellan makt och frigörelse.

Det är alltså nödvändigt att förstå att juridiken kan vara frigörande för



Rätten kan sägas vara frusen politik – en produkt av politiska kompromisser som skrivs ned i lagstiftning.

vissa, trots att den också sätter vissa ramar för vad som är möjligt att uppnå (och för vem). Juridiken är ett verktyg, men ett begränsat sådant, vilket innebär att rörelsejuristen i sitt arbete ofta måste ställa sig frågan hur långt juridiken kan pressas, och om det finns andra verktyg än juridiken som kan vara lämpligare för att bedriva ett systemförändrande arbete. Juridiken kommer aldrig vara botemedlet för samhällets problem, men kan i vissa situationer erbjuda kortsiktiga lösningar.

Hur kan vi då förstå juristrollen mot bakgrund av detta? Ett sätt är att se juristen som ett kugghjul i ett större maskineri. Om rätten är med och reproducerar ideologi innebär det även att juristen oundvikligen är en central del i denna ideologiproduktion. Lite drastiskt skulle man kunna säga att juridiken i sig är ointressant. Det som är viktigt är hur vi kan använda juridiken för att motverka samhälleliga orättvisor. I mars 2015 gav regeringen Ilmar Reepalu uppdraget att undersöka lämpliga och juridiskt hållbara metoder för vinstbegränsningar i välfärden (SOU: 2017:38). Frågan är i allra högsta grad politisk. Det dröjde heller inte länge innan Svenskt Näringsliv reagerade och anlidade Lars Henriksson, professor i rättsvetenskap, som egen utredare där han skulle undersöka ett antal juridiska frågeställningar rörande vinstbegränsningsreglering (2015). Till sin hjälp hade han en grupp bestående av tre professorer, en advokat och en jurist. Henriksson kom fram till att det finns flera juridiska hinder mot en sådan reglering. En vinstbegränsningsreglering skulle innebära en otillåten begränsning av skyddet för egendom enligt Europakonventionen (Henriksson 2015, 6). Rapporten kommer alltså fram till att det inte är ett allmänt intresse att begränsa vinster i välfärden, vilket är ett krav för att vinstbegränsningar ska vara tillåtna enligt konventionen. Kort därefter publicerade Kommunal en egen rapport där slutsatsen är att det är lagligt med vinstbegränsningsreglering (Taxén och Östros 2016). Det påstås bland annat att stater enligt Europadomstolens tidigare avgöranden generellt har ett brett bedömningsutrymme (*margin of appreciation*) att avgöra vad som är ett allmänt intresse och därmed en tillåten begränsning av skyddet för egendom (Taxén och Östros 2016, 17).

Här har vi alltså två motsatta slutsatser, med utgångspunkt i samma paragraf, som dessutom är i linje med uppdragsgivarnas politiska ståndpunkter. Självklart är detta inte en slump. Det rör sig om en situation där två politiska aktörer anlitar jurister i syfte att ta en politisk strid på den juridiska arenan. Politiken kläs om i ett juridiskt språk i syfte att stoppa eller stödja ett lagstiftningsförslag. Om förslaget hade gått igenom hade den politiska striden sedan tagit plats i domstol, och det är osäkert vad resultatet hade blivit. För rörelsejuristen är följande insikt central: Att en politisk fråga omformuleras till en juridisk sådan innebär inte att frågan slutar vara politisk. Politiken är alltid närvarande och genomsyrar juridiken.

All juridisk argumentation måste däremot inte avfärdas som ideologisk. Rörelsejuristen behöver vara resultatinriktad och förstå att vissa positioner stöds bättre av den dominerande förståelsen av gällande rätt än andra. Dessutom kan ett samhälle vara mer eller mindre känsligt för en viss juridisk argumentation beroende på de politiska strömningarna, opinionen och kontexten i övrigt. Ett exempel på en sådan situation är Kammarrätten i Stockholms dom år 2012 där man slog fast att tvångssteriliseringar av

transpersoner stod i strid med grundlagen och Europakonventionen (mål nr 1968-12). Parallellt med den juridiska processen, som kan beskrivas som en strategisk processföring, pågick det en bred opinionsbildning där flera olika organisationer deltog. Den opinionsbildande delen bestod framför allt i att bestämma problemformuleringen. Genom debattartiklar, demonstrationer, Youtube-filmer i sociala medier och mycket mer spreds organisationernas arbete. Trots motstånd från andra grupper i samhället var opinionen för förändring stark. Dessutom fanns det ett starkt juridiskt stöd för att tvångssteriliseringar stred mot skyddet för de mänskliga rättigheterna. Fallet belyser de avvägningar som måste göras. Hur mycket stöd i gällande rätt har vår ståndpunkt? Var har vi störst chans att vinna? Bör kampen föras utanför juridiska arenor? Det är frågor som rörelsejuristen måste ställa sig, och hen får under alla omständigheter inte stirra sig blind på den juridiska striden, då det ständigt pågår en politisk strid som kan förändra förutsättningarna för kampen.

Samtliga exempel som har tagits upp i detta avsnitt har visat hur politiska frågor avgörs på den juridiska arenan (oftast domstolen). Detta är något som sker i allt högre grad – något bör därför sägas om fenomenet *juridifiering*. Juridifiering kan beskrivas som en process där beslut, som tidigare fattades av folkvalda, flyttas över på domstolar och övriga rättstillämpande myndigheter. En konsekvens av detta är att politiker oftare gömmer sig bakom domstolars och myndigheters beslut i stället för att driva en tydlig politik. Detta försvårar i sin tur människors möjligheter till ansvarsutkrävning, då politiker avsäger sig ansvar genom att peka på juridiska hinder. Problematiken kan belysas med ett exempel: Den 17 december 2018 meddelade Högsta förvaltningsdomstolen en dom där man utredde rättsläget gällande Vellinge kommuns möjligheter att förbjuda tiggeri vid särskilt utpekade områden (mål nr 2149-18). Domstolen kom fram till att Vellinge kommuns förbud inte stred mot reglerna i ordningslagen då man ansåg att förbudet inte medförde något onödigt tvång mot allmänheten eller obefogade begränsningar i den enskildes frihet. Frågan om tiggeriförbud har varit kraftigt debatterad i medier och bland politiska partier. Civilsamhället har varit tydligt i sin ståndpunkt att ett sådant förbud i praktiken är ett förbud mot fattigdom. Exempelvis har Stockholms Stadsmission pekat på hur ett förbud riskerar skapa ännu större utsatthet då människors enda försörjningsmöjlighet försvinner (Stockholms Stadsmission 2017). Strax efter att Högsta Förvaltningsdomstolen meddelade sin dom sade Stefan Löfven följande i en intervju: ”Nu har domstolen sagt sitt och nu har vi det att rätta oss efter” (DN 2018-12-17).

Måste vi verkligen det? Om det är ordningslagen och domstolen som sätter upp hinder, vad stoppar då riksdagen från att stifta nya lagar där kommuners möjligheter att förbjuda tiggeri begränsas? Frågan handlar inte om juridik, utan snarare om att politiker varken vågar eller vill driva en viss känslig politisk fråga, och i stället blir det domstolar som får sista ordet. Det finns anledning att vara kritisk mot en sådan utveckling, där mer makt förflyttas till jurister, eftersom de saknar den demokratiska förankring som i högre grad finns i våra folkvalda församlingar. Å andra sidan kan den utökade makten till domstolarna, under förutsättning att de

”
*Trots motstånd
från andra
grupper i
samhället var
opinionen för
förändring
stark.*

är självständiga och oberoende, skydda individer i de fall politiker stiftar lagar som kränker de mänskliga rättigheterna. En viss pragmatism i förhållande till juridifieringen är därför nödvändig. Utgångspunkten måste i vilket fall som helst vara att demokratisera våra beslutsfattande myndigheter.

2.2. Juridik som verktyg för ansvarsutkrävande

Rörelsejuridik kan beskrivas som en eller flera metoder. Förenklat uttryckt handlar det om ett sätt att arbeta och förhålla sig till juridiken. Detta arbete kan inte ringas in i en uttömmande och exakt beskrivning, vilket har flera orsaker som kommer att behandlas i nästa avsnitt. Framför allt handlar det om att rörelsejuristens arbete alltid måste vara förankrat i rörelsen. Trots att det här skrivs *rörelsen*, i singular och bestämd form, skulle man ibland kunna tala om flera rörelser. Om man ändå använder begreppet "rörelsen" är det nödvändigt att erkänna dess mångfald. Eftersom vi lever i ett samhälle där olika former av förtryck utövas i olika omfattning medför det att *rörelsen* oundvikligen kommer att ha olika behov. Kampen är gemensam, men aldrig identisk för olika grupper. Rörelsejuristen måste därför vara lyhörd, och detta behöver återspeglas i dennes arbetssätt. I grund och botten handlar det om att ha en förståelse för hur olika former av förtryck och sociala orättvisor kan samverka med och förstärka varandra. Sådana strategier inkluderar att driva rättsliga processer i domstol, stötta enskilda och föreningar med överklagandeprocesser, bidra med egna rättsutredningar och rapporter, bedriva påverkansarbete på mediala och politiska arenor, tillgängliggöra viktig juridisk kunskap och information, anordna folkbildande verksamheter i juridiska frågor och om hur medborgarförslag och JO-anmälningar skrivs samt dokumentera, anmäla och följa upp maktmissbruk. Här ges endast ett fåtal exempel på olika metoder som förekommer i rörelsejuristens arbete, som exempelvis strategisk processföring, juridiskt mångdarbete och folkbildning.



Jurister diskuterar
rättsliga strategier under
Akademin för
rörelsejurister.

Strategisk processföring

Strategisk processföring är en viktig och ofta uppmärksammas del av rörelsejuristens förändringsarbete som kan definieras på olika sätt. Generellt sett kan det beskrivas som att man använder lagen, rättsväsendet och domstolen för att driva på en viss juridisk utveckling. I praktiken innebär det att en organisation eller enskild jurist tar sig an ett enskilt rättsfall för att uppmärksamma och åstadkomma en bredare samhällsförändring. Något som kännetecknar strategisk processföring är att utfallet i det enskilda rättsfallet som drivs ska vara till nytta för en större grupp av människor. Ofta kan det handla om att kräva en rättig-

het genom att tvinga fram en viss tolkning av en rättsregel.

Ett medialt uppmärksammat och framgångsrikt fall av strategisk processföring är det som drevs av människorättsorganisationen Civil Rights

Defenders (CRD) för ett par år sedan. Processen uppkom till följd av Dagens Nyheters avslöjande (2013-09-27) om att Skånepolisen hade fört register över ca 4 700 romer eller personer med anknytning till romer. Säkerhets- och integritetsskyddsnämnden (SIN) slog fast att polisens register var olagligt på flera grunder – bland annat stred det mot ändamålsprincipen. Nämnden sade däremot inte att det rörde sig om ett etniskt register. Därför var det ingen olaglig etnisk diskriminering. För de människor som drabbades av polismyndighetens register var det däremot uppenbart att det rörde sig om etnisk diskriminering riktad mot romer – en grupp som historiskt och än i dag fortsätter att drabbas av förtryck och systematisk diskriminering i Sverige. Av denna anledning stämde CRD, tillsammans med elva romer, den svenska staten för kränkningar av de mänskliga rättigheterna. Syftet var att polisens etniska diskriminering skulle erkännas av rättsväsendet och att en rättvis kompensation skulle betalas ut till de drabbade. Processen avslutades genom ett hovrättsavgörande där domstolen slog fast att de elva personerna i målet hade registrerats enbart på grund av deras etniska tillhörighet samt att detta stred mot polisdatalagen och Europakonventionen (Svea hovrätt, mål nr T 6161–16). I tingsrättens dom, som fastställdes av hovrätten, inkluderades även hänvisningar till de historiska övergrepp och det förtryck som svenska staten har utsatt romer för. Efter hovrättens dom beslutade Justitiekanslern att betala ut ett högre skadeståndsbelopp till samtliga av de 4 700 romer som hade registrerats av polismyndigheten (d-nr 2503–17-4.31).

Rättsfallet är viktigt av framför allt två anledningar. Fallet synliggör den systematiska etniska diskriminering som svenska staten utsätter nationella minoriteter som romer för. Att detta erkänns av svenska domstolar är en nödvändig förutsättning för att kunna bekämpa och eliminera den rasism som finns i samhället. Fallet är även viktigt eftersom det ger en känsla av upprättelse för de drabbade personerna, som tilldelas ett högre skadeståndsbelopp, men kanske framför allt eftersom domstolarna erkänner den diskriminering som romer drabbas av. Avgörandet är dessutom ett typexempel på hur enskilda personer, med stöd av jurister, kan driva en process i domstol, där resultatet är till nytta för en större grupp av människor. Strategisk processföring består däremot inte enbart av rättsprocessen i domstol. Det opinionsbildande arbetet är minst lika viktigt. I samband med domstolsprocessen bedrevs ett påverkansarbete av den romska gruppen, samtidigt som CRD spelade in en video där de som drabbades av polisens romregister fick berätta om sina upplevelser. På detta sätt förstärktes deras röster, vilket möjliggjorde att de själva kunde bestämma problemformuleringen. Att arbeta medialt och att få med sig en opinion underlättar det juridiska arbetet och sätter press på politiska beslutsfattare.

Även om strategisk processföring är ett viktigt verktyg är det inte oproblematiskt. Under processen måste flera svåra avvägningar göras och beslut fattas. En av de första frågorna som rörelsejuristen måste ställa sig är huruvida det är bra eller dåligt att frågan tas till domstol. Här måste flera faktorer beaktas, både ekonomiska och rättsliga. Om rörelsejuristens uppfattning om gällande rätt har ett starkt stöd i lagen, och chanserna att vinna bedöms

”
*Strategisk
processföring
är en viktig och
ofta uppmärksam-
sammad del av
rörelsejuristens
förändrings-
arbete.*

som goda, kan det ofta vara oproblematiskt att driva ett fall till domstol. Det är däremot sällan som det förhåller sig på det sättet. I regel kan en domstol lika gärna köpa den andra sidans argumentation.

Konsekvenserna av en eventuell förlust i domstol måste alltså beaktas. Här syftas inte på sådana fall där rörelsejuristen är säker på att det inte kommer gå att nå framgång i domstol. I vissa fall är det en medveten strategi att ta upp ett fall till domstol för att uppmärksamma en orättvisa eller juridisk orimlighet. I sådana fall bedrivs strategisk processföring som en språngbräda eller katalysator för att påbörja en politisk förändring. I de situationer som åsyftas här kan en förlust i domstol riskera att legitimera eller förstärka ett rådande politiskt förtryck. Det juridiska utfallet kan då användas som ett svepskäl för att anta repressiva lagar. Ett exempel på detta är EU-domstolens dom där man slog fast att så kallade neutralitetspolicier inte är otillåtna, vilket har gett vind i seglen för reaktionäras och högerextremas krav på slöjförbud i offentliga rum (Achbita vs. G4S). Här blir det tydligt varför det politiska arbetet, genom organisering och opinionsbildning, är så viktigt. Utan en stark rörelse som driver en tydlig politik kan en förlust (och i vissa fall en vinst) i domstol leda till en politisk backlash. Ibland kan det däremot vara värt att ta sådana risker, och det är just denna typ av avvägningar som rörelsejuristen måste göra.

En annan aspekt av strategisk processföring är frågan om representation inför domstolen. Eftersom syftet med processföringen är att juridiskt representera en större icke-homogen grupp i domstolen, representeras de drabbade personerna endast indirekt. Det ökar risken för att dessa personer blir förbisedda, att dessa röster tystas och att deras krav inte hörsammas. En stark förankring i civilsamhället är nödvändigt för att minimera risken att personer känner sig förbisedda. Öppna samtal bör föras och beslut måste fattas på ett demokratiskt och inkluderande sätt. Detta kan inte begränsas till att endast omfatta frågan om representation. Strategisk processföring bör vara ett demokratiskt projekt. Medbestämmande måste genomsyra varje steg i processen – även vad gäller frågan om värdet av att ta fallet till domstol. Det finns dessutom integritetsaspekter som rörelsejuristen måste ta hänsyn till. Att välja ett fall och driva strategisk processföring kan leda till att individers utsatthet blottas inför allmänheten. Det är inte osannolikt att fallet blir medialt uppmärksammat och att personuppgifter sprids i nyheter och sociala medier. En sådan process kan vara traumatiserande för en redan utsatt person. Att i en sådan situation pressa denne till att delta i en rättsprocess i syfte att producera ett rättsligt klargörande är etiskt tveksamt. Förutom detta finns det praktiska aspekter som tidsutdräkten och kostnaderna av att driva en process som man behöver beakta.

Juridiskt mångdarbete

Om strategisk processföring kännetecknas av att rörelsejuristen tar sig an ett specifikt rättsfall kan juridiskt mångdarbete beskrivas som dess motsats i den betydelsen att rörelsejuristen tar sig an flera, ibland likartade, fall. Juridiskt mångdarbete kan beskrivas som den mer ”normala” delen av rörelsejuristens verksamhet där man driver flera fall samtidigt och strävar efter att skapa förändringar på individnivå. Men juridiskt mångdarbete kan se ut på väldigt olika sätt. Behovet av juridiskt mångdarbete blir särskilt

tydligt när det ställs mot strategisk processföring – om alla skulle syssla med strategisk processföring, vilka finns då kvar som kan hjälpa alla andra? För de allra flesta som är i behov av juridiskt stöd är det inte avsaknaden av ett prejudikat som är problemet, utan snarare en avsaknad av ekonomiska resurser att driva en process eller anlita ett juridiskt ombud. Det kan exempelvis röra sig om ett avslag på en ansökan om försörjningsstöd eller nekad assistansersättning. Den socioekonomiska utsattheten, som ibland kan vara särskilt stor, gör det ytterligare svårare att få rätt. I det följande kommer problematiken belysas med ett exempel.

Inför riksdagsvalet 2014 lovade Socialdemokraterna att avskaffa den av Alliansen införda borte tidsgräns, eller stupstock, som under åtta år hade orsakat tiotusentals utförsäkringar. Människor skickades från Försäkringskassan till Arbetsförmedlingen, och sjuktalen var på låga nivåer, men de var fortfarande för sjuka för att arbeta. Dessa människor har dessutom blivit fattigare då deras sjukpenning har dragits in. I februari 2016 uppfyllde regeringen vallöftet att avskaffa stupstocken. Situationen har dock inte blivit bättre för landets sjuka.^[1]

Totalt rör det sig om tiotusentals fall om året. Vilken är rörelsejuristens roll i detta? Ett problem är att det inte förordnas några jurister i sjukförsäkringsmål, och om en person vill processa mot det allmänna, Försäkringskassan i detta fall, gäller typiskt sett inte rättsskyddet i ens hemförsäkring. Oftast går det inte heller att få någon rättshjälp bekostad av staten. I princip innebär det att människor som är för sjuka för att arbeta men för ”friska” för att få sjukpenning själva får betala ett juridiskt ombud. Det uppstår ett ekonomiskt hinder som försvårar för den som är utan inkomst och som har varit sjukskriven under en längre tid. Givetvis ska rättshjälp finnas tillgängligt för alla, men verkligheten är den att tillgången till rättvisa är en klassfråga. Ibland kan facket hjälpa en medlem genom att exempelvis överklaga ett beslut eller utreda och dokumentera om Försäkringskassan har upprättat en rehabiliteringsplan. Det är dock inte sällan som det saknas resurser och juridisk kompetens att inför domstol hjälpa den stora gruppen människor som får sin sjukpenning indragen. I brist på ett fungerande system som säkerställer allas rätt till rättvisa behöver rörelsejuristen finnas tillgänglig för de som är i behov av juridiskt stöd. Ett initiativ kan lyftas som exempel: Sedan 2017 driver Indile Juristbyrå en crowdfunding-kampanj där enskilda kan bidra med en valfri summa pengar. Bidragen går till juristbyråns arbete som juridiska ombud i ärenden om sjukpenning. På detta sätt kan allmänheten bidra till att finansiera en jurists arbete med att driva sjukförsäkringsmål. Ju fler jurister som involveras, och ju fler personer som bidrar, desto fler enskilda är det som kan få juridiskt stöd. Möjligheten att driva vissa typer av ärenden borde inte vara beroende av enskilda personers



En annan aspekt av strategisk processföring är frågan om representation inför domstolen.

1 Till följd av ökade sjuktal ställde regeringen tuffare krav på Försäkringskassan att pressa ned antalet sjukdagar. Regeringen har tidigare satt upp målet att sjukpenningstalet, som i slutet av 2018 låg på 9,7 dagar, skulle vara högst 9,0 dagar i december år 2020. Samtidigt har man tillskjutit mer resurser till Försäkringskassans ärendehanläggning. Regeringens krav har lett till hårda bedömningar från Försäkringskassan och fler utförsäkringar. Enligt en rapport från Inspektionen för socialförsäkringen (ISF 2018:12), har antalet utförsäkrade personer ökat från 5855 personer år 2014 till 26 587 personer år 2017. ISF:s rapport visar även att det är vanligare att utrikesfödda samt människor med förgymnasial utbildning får sin sjukpenning indragen.

vilja och förmåga att skänka pengar, men i brist på alternativ kan en sådan solidarisk och gemensam finansiering vara lämplig för att stötta människor som annars hade varit utan juridiskt stöd.



Rörelsejurister under demonstrationen mot nazister i Göteborg, 2017.

Andra verktyg att arbeta med

De metoder som nämnts ovan är sådana som oftast förekommer i de traditionella juristrummen. En stämningsansökan skickas in till en domstol vilket inleder en rättegång. En ansökan om bistånd skickas in till en myndighet och ett beslut fattas som sedan kan komma att överklagas. En händelse blir polisanmäld vilket kan leda till rättegång och en fällande dom. Samtliga exempel associeras med den traditionella juristrollen där ett ombud eller en försvarare tillvaratar klientens intressen inför en myndighet. Rörelsejuridiken ställer däremot krav på nya

sätt att arbeta. Detta hänger ihop med rörelsejuristens förankring i rörelsen och syftet med rörelsejuridiken – att skapa verktyg för att stärka tillgången till rätten för utsatta människor, avskaffa sociala orättvisor och arbeta för ett mer jämlikt samhälle. Juridiken måste således dels demokratiseras, dels kunna användas av människor i andra rum än de som i regel är exklusiva för jurister. Denna del av rörelsejuristens arbete är, jämfört med strategisk processföring och juridiskt mångdarbete, svårare att beskriva. Arbetssätten skiljer sig åt beroende på de frågor som drivs och vad ändamålet är. Några exempel lyfts här som inspiration, nämligen att ta juridiken till gatorna, att agera juridisk resurs och att folkbilda.

Ta juridiken till gatorna

I samband med att Bokmässan anordnades i Göteborg hösten 2017 sökte den nazistiska organisationen NMR demonstrationstillstånd, vilket beviljades av polismyndigheten. Som en reaktion på detta organiserade lokala antifascister en motdemonstration som samlade runt 10 000 personer. I samband med detta kallades ett stort antal poliser in från flera delar av landet samtidigt som polisen inledde en informationskampanj där man varnade allmänheten för våldsamma motdemonstranter (i stället för att varna allmänheten för våldsamma nazister). Bland de människor som deltog i motdemonstrationen fanns en rädsla för polisbrutalitet och oproportionerligt våld. Det togs flera initiativ för att minimera denna rädsla. Dagar innan demonstrationen anordnades informationsträffar och en föreläsning där rörelsejurister deltog och upplyste allmänheten om i vilka situationer som polisen får bruka våld eller frihetsberöva en person, samt vilka rättigheter enskilda har. För att säkerställa att informationen nådde fram till demonstrationsdeltagare delades ett stort antal *haffakort* ut av rörelsejurister som fanns på plats under demonstrationen. På haffakorten fanns kortfattad information om när polisen får frihetsberöva, vilka tids-

frister de måste respektera samt vilka åtgärder man kan vidta som enskild person ifall polisen skulle agera olagligt. Utöver detta var jurister tillgängliga under demonstrationen och kunde svara på frågor och ha en dialog med polisen. Detta för att minimera våldsamheter och säkerställa att polisen agerade inom ramarna för svensk lagstiftning.

Händelserna som utspelade sig den 30 september 2017 är ett tydligt exempel på hur det kan finnas ett behov av juridisk kompetens – ute på gatorna när det är skarpt läge. Det är inte sällan som vittnesmål om polisbrutalitet eller våld från ordningsvakter kommer upp till ytan. I samband med demonstrationer kan det finnas en ökad risk för våldsamheter. Samtidigt är förutsättningarna relativt goda att dokumentera och förebygga våld eftersom demonstrationer ofta annonseras ut i förväg, något som möjliggör förberedelse och planering. Att det finns rörelsejurister på plats kan i sådana situationer minimera risken för att poliser ska missbruka sin makt. I de situationer då polis eller ordningsvakter begår tjänstefel finns det goda förutsättningar att dokumentera eventuella skador eller otillåtna gärningar då det finns en ökad medvetenhet bland motdemonstranter om vad polis får göra. Oproportionerligt våld från ordningsmakten kan även förekomma i andra sammanhang än vid allmänna sammankomster. Inte sällan kan det uppstå våldsamma situationer i exempelvis bostadsområden eller på tunnelbanan. Trots svårigheten att befinna sig på plats när sådana situationer uppstår är det viktigt att gatujuridiken är närvarande. Detta är möjligt genom att exempelvis sätta upp affischer, klistermärken eller dylikt med information om vilka lagar och regler som gäller och vilka rättigheter enskilda har, samt hur man kan agera för att dokumentera, rapportera och deskalera våldsamma situationer.

Agera juridisk resurs

Sociala orättvisor och utnyttjande av olika samhällsgrupper är ett förekommande problem i Sverige och världen över. Oundvikligen kommer det att finnas ett behov av rådgivning och juridiskt stöd – ett behov som blir särskilt tydligt när utsattheten är som störst. Ett tydligt exempel på detta är hösten 2015 när vissa lagförändringar trädde i kraft som blottade den rättsosäkerhet och orättvisa som asylsökande och papperslösa drabbas av. Trots att det redan var svårt att lagligt vistas i Sverige blev det ännu svårare att få uppehållstillstånd. Den tillfälliga begränsningslagen gav färre skyddsgrunder och möjligheten att återförenas med familjer slopades för de som fick stanna i Sverige medan andra människor drabbades hårt av de nya försörjningskraven. Även möjligheterna att erhålla bistånd begränsades kraftigt.

Alltså uppstod det ett stort behov av juridisk rådgivning bland flyktingar och civilsamhällesaktörer som bistod nyanlända med boende, mat och annat stöd. Vilka rättigheter har man? Hur förhöll sig begränsningslagen till de mänskliga rättigheterna? Vem har rätt till bistånd? Trots att behovet av information och juridiskt stöd alltid varit stort växte detta

Demonstration till stöd för asylrätten vid Järntorget, Göteborg.



efter att begränsningslagen trädde i kraft. På kort tid togs det flera lokala initiativ. Organisationer som Ingen människa är illegal, Refugees Welcome och Juristjouren på Stockholms central är exempel på redan etablerade och nya organisationer som var väldigt aktiva under hösten 2015.

Ett ytterligare exempel är Asylrättstuderterna som startade verksamheter i Stockholm, Malmö och Göteborg, och efter en tid även i Uppsala. Gemensamt för lokalföreningarna, som består av juriststudenter, är att de agerar som juridiska resurser genom att framför allt bistå asylsökande och papperslösa med juridiska kunskaper. Samtliga föreningar bedriver rådgivningsverksamhet där människor får träffa juriststudenter som kostnadsfritt svarar på frågor, skriver överklaganden, anmäler om verkställighets hinder med mera. Andra organisationers verksamhet utgår från att jurister finns tillgängliga i juristpooler som kan rycka in vid behov. För människor som är i behov av juridiskt stöd är det en trygghet att kunna kontakta en jurist eller juriststudent för vägledning i sina ärenden, utan att behöva oroa sig över eventuella kostnader eller kontakter med myndigheter. Förutom att kunna erhålla kostnadsfritt juridiskt stöd är det viktigt att rådgivningen görs tillgänglig på ett sätt som känns tryggt för de personer som är i behov av stöd – exempelvis genom att förlägga rådgivningsverksamheter vid platser där människor bor eller som de redan söker sig till, såsom kyrkor eller moskéer.

Folkbildning

Människor ska inte behöva vända sig till jurister för att bli medvetna om vilka rättigheter de har. Det stora behovet av juridiskt stöd bland olika samhällsgrupper måste förstås som en konsekvens av ett orättvist och ojämlikt samhälle. En viktig del i rörelsejuristens arbete är därför att, med hjälp av folkbildande insatser, verka för att stärka grupperns tillgång till sina rättigheter. Trots att det inte är möjligt att eliminera behovet helt, eftersom det inte endast är rätten som skapar och reproducerar samhällseliga orättvisor, är folkbildning en nödvändig del i denna långsiktiga ambition. Det är just i den folkbildande verksamheten som förankringen i civilsamhället blir tydlig, eftersom det är civilsamhällets förutsättningar som är styrande för vilken typ av information som behövs. Det är civilsamhället som bäst avgör på vilket sätt denna information bör förmedlas – genom exempelvis öppna föreläsningar, workshoppar, samtal, spridning av informationsblad med mera. Vi tror att lokala föreningars möjligheter till inflytande och delaktighet i samhället kan stärkas genom ökad kännedom om juridiken. Samtidigt är det viktigt att upplysa allmänheten om skillnaden mellan att ha en rättighet på pappret och att kunna få rätt inför det allmänna.

Rörelsejuristens ledstjärna är att demokratisera och tillgängliggöra den juridik och kunskap som alltför länge har monopoliserats av en exklusiv juristkår. Det är inte nödvändigt att citera kända filosofer för att kunna konstatera att makt är baserat på kunskap. Att inte ha någon kännedom om de lagar och regler som styr och formar våra liv innebär en maktlöshet. Vilka rättigheter har enskilda och vem kan man vända sig till om man anser sig ha blivit felbehandlad? Folkbildning handlar om att dela med sig av kunskap och att bidra med juridiska verktyg som enskilda ska kunna använda sig av på egen hand. Det handlar om att lära människor ett

nytt språk som de kan formulera krav på. Folkbildning syftar alltså till att kunskapsutjämna och att i förlängningen förflytta makten från juristkåren till civilsamhället.

Avslutningsvis kan det alltså konstateras att det finns flera olika sätt att arbeta rörelsejuridiskt på – någon uttömmande lista med exakta arbetsmetoder kan inte ges. I stället måste rörelsejuristen förhålla sig flexibel och lyhörd inför civilsamhällets behov och utmaningar. Dessa ska alltid vara utgångspunkterna för hur rörelsejuristen bedriver sitt arbete.

3. Civilsamhället – behov och utmaningar

Den sociala mobiliseringen är central för det rörelsejuridiska arbetet. Detta avsnitt avser att redogöra för de utmaningar som civilsamhället möter. Avsnittet är skrivet utifrån samtal med företrädare för en rad föreningar och deras medlemmar om deras erfarenheter av människorättskränkningar och hur rörelsejurister kan understödja den sociala organiseringen.

3.1 Misstänkliggörande och bristande rättssäkerhet

Flera organisationer vittnar om att den politiska debatten de senaste åren har varit stigmatiserande mot minoritetsgrupper, vilket även lett till att myndigheter såsom socialtjänsten och Försäkringskassan blivit hårdare gentemot resurssvagare människor. Företrädare för förortsorganisationer, liksom såväl muslimska som afrosvenska grupper, uttrycker oro för ökat våld och rasprofilering från ordningsvakter och polis. Många upplever att de inte känner sig trygga att röra sig på vissa offentliga platser. Även de rasistiskt och islamofobiskt motiverade hatbrotten anges vara ett växande problem. FN:s kommitté mot tortyr har uttryckt oro över att hatbrotten ökar i Sverige, i synnerhet under valrörelser, och på internet (CERD, 2018).

Vidare har ständiga säkerhetsbedömningar och ny terroristlagstiftning inneburit mer övervakning och misstänkliggörande av redan utsatta grupper. Det gäller främst svenska muslimer och papperslösa migranter. De brottsbekämpande myndigheterna och i synnerhet säkerhetspolisen har fått ökade befogenheter att använda tvångsmedel och agera i säkerhetsfrågor. Eftersom deras arbete och handlingar är sekretessbelagda, menar vissa civilsamhällsföreträdare att detta försvårar både den enskildes rättssäkerhet och allmänhetens insyn. De organisationer som uppmärksammar dessa rättssäkerhetsbrister offentligt beskylls för att springa terroristers ärenden.

Kommunstyrelsens före detta ordförande i Göteborg, Ann-Sofie Hermansson, anmälades för förtal efter att hon jämfört två svenska muslimska människorättsaktivister med nazister och terrorister. Uttalandena har lett till att dessa två kvinnor förhindrades från att delta i offentliga samtal (Aftonbladet 2018-09-25). I *Husby, våldet och talandets villkor*, skriver Paulina de los Reyes om det kritiska mottagandet och den extremiststämpel som Megafonen fick när de problematiserade Husbyhändelserna 2013. Allt fler föreningar upplever i dag att de misstänkliggörs av politiker och tjänstepersoner utan sakliga grunder. Vissa verksamheter för ungdomar leder även till hög polisenärvaro och godtyckliga visiteringar. Detta skedde bland annat under Förortens bästa poet, som tvingades lägga ned sitt arbete (Metro 2018-12-18). Sådana ageranden skapar en förtroendebrist för myndigheter, och flera föreningar påpekar att det inskränker deras föreningsfrihet och deras demokratiska rättighet att kunna påverka samhället.

Rörelsejuristers engagemang kan vad avser vissa verksamheter vara nödvändigt för att säkerställa att ordningsmakten arbetar i enlighet med lagen. När det gäller övervåld av ordningsmakt och hatbrott är det många föreningar som efterfrågar mer kunskap och stöd att anmäla dessa brott. Jurister kan sprida kunskap om hur rättssystemet fungerar, men framför allt ta fram rättsligt material och underlag för att anmäla såväl tjänstefel som rasistiska hatbrott. Juridikfronten och Näthatsgranskaren är två

ideella organisationer som arbetar för att motverka växande högerextremism och hatbrott på nätet. Vid ett misstänkt brott identifieras och utreds fallen av jurister som anmäler det vidare till polisen eller Justitiekanslern. Anmälningarna kan liknas vid mindre förundersökningar och har fått stor rättslig framgång. Vidare efterfrågar lokala föreningar också kunskaper i det förvaltnings- och kommunalrättsliga regelverket och kurser i hur enskilda kan överklaga kommunala beslut, skriva medborgarförslag och begära ut allmänna handlingar. Rörelsejuridiken kan i dessa sammanhang stärka föreningarnas påverkansarbete och enskildas möjligheter att få sina rättigheter tillgodosedda (Folkets Hus, 2019).

3.2 Diskrimineringsombudsmannen – binder för enskildas tillgång till rättvisa?

”Tydlig diskriminering av afrosvenskar på svensk arbetsmarknad”. Så lyder titeln på en rapport från Stockholms länsstyrelse 2018 som ännu en gång uppmärksammar rasismen på arbetsmarknaden. Tidigare under året avslöjades det att svenska företag ber bemanningsföretag att inte anlita invandrare. Dåvarande kulturminister Alice Bah Kuhnke uppmanade alla som ser diskriminering att höra av sig till Diskrimineringsombudsmannen (DO). Men vad hjälper ministerns uppmaning om DO blivit fullkomligt tandlöst?

Trots att diskriminering länge uppmärksamrats på den svenska arbetsmarknaden är det relativt få fall som DO rättsligt drivit vidare och där arbetsgivare fälls i domstol. Allt fler som utsätts för diskriminering vittnar om en stor maktlöshet och om svårigheten att i praktiken kunna få upprättelse när det väl inträffat. Många känner inte längre något förtroende för DO och tror inte att en anmälan ska få någon rättslig konsekvens. En del av problemet är att DO i dag endast utreder 10 till 12 procent av anmälningarna medan majoriteten gallras bort utan prövning.

Enskilda har alltså i allmänhet små möjligheter att få rättsligt stöd genom DO:s arbetssätt. Det gäller i synnerhet personer som diskrimineras på grundval av sin etniska tillhörighet (Al-Khamisi 2018). DO:s obenägenhet att driva flera rättsprocesser leder till att arbetsgivare fortsätter diskriminera utan att behöva riskera ekonomiska sanktioner. Detta riskerar att urholka marginaliserade gruppers diskrimineringsskydd genom att lagen i praktiken inte tillämpas och att den därmed inte uppfyller sin preventiva funktion. Skyddet mot diskriminering och enskildas möjligheter att få sin sak rättsligt prövad är en central del i en demokratisk rättsordning. Genom uppsökande arbete gentemot utsatta grupper och ökat samarbete med civilsamhället, samt genom att fälla diskriminerande aktörer, kan DO få tillbaka sitt förlorade förtroende.

En ineffektiv DO har tvingat fram initiativ som rörelsejuridiken, där civilsamhället och enskilda jurister behövt ta ett större ansvar att rättsligt företräda enskilda personer som diskrimineras. Rörelsejurister i andra länder har skapat en hälsosam konkurrens i förhållande till myndigheter liknande DO. I och med att dessa jurister driver rättsprocesser på egen hand tvingas offentliga diskrimineringsombud att bli mer lyhörda



*En ineffektiv
DO har tvingat
fram initiativ
som rörelse-
juridiken*

gentemot de som utsätts för diskriminering. I vårt svenska sammanhang skulle sådana rättsprocesser och sådan konkurrens bryta med det i själva verket existerande monopol på utredningar och processer som DO i dag besitter i samverkan med fackföreningarna. Det är därför viktigt att civilsamhället och rörelsejurister inte bara synliggör DO:s brister, utan även bygger upp en egenmakt, så att rättsprocesser kan drivas på egen hand. Ett exempel är Med lagen som verktyg, en funktionshindersorganisation med fokus på lika rätt, som bygger på frivilliga krafter och en minimal budget. Organisationen utbildar allmänheten i diskrimineringslagen, men påbörjade också sex rättsprocesser under 2018. Detta är i själva verket fler än DO påbörjade under 2018.

3.3 Övervakningssamhället och våldet som växer fram

Utredningen "Kamerabevakning i brottsbekämpningen" (SOU 2018:62), föreslår att tillståndskravet för de brottsbekämpande myndigheter som vill använda sig av kamerabevakning ska tas bort. Det skulle göra det enklare för polisen att kamerabevaka allmänna platser och utsatta bostadsområden utan någon kontroll från utomstående. Enligt utredningen kan kameramaterialet användas vid brottsbekämpning i utsatta områden som är svårutredda på grund av så kallad "tystnadskultur".

Förutom att utredningen inte presenterar något stöd för påståendet, visar problemet med människors obenägenhet att vittna snarare på behovet av att se över lagstiftningen för vittnesskydd och att polisen utvecklar sina utredningsinsatser och upprättar ett förtroende bland de boende. Brottsförebyggande rådets studier från 2007 visar inget stöd för att kamerorna skulle vara en effektiv metod att använda sig av på särskilt utsatta platser. Enligt Folkets Hus rapport *Organiseringens oaser* från 2019, finns det boende som upplever kamerabevakningen som kränkande och ineffektiv för att motverka brottsligheten. Kriminaliteten har inte försvunnit från dessa stadsdelar, utan har snarare flyttats in i entréer till bostadshus, till butiker och till skolgårdar, vilket har ökat otryggheten snarare än minskat den.

För att kunna garantera människors skydd från statens maktutövning måste det, i ett rättssamhälle, finnas effektiva kontrollmekanismer. Sverige har av FN:s människorättsorgan uppmanats att garantera oberoende utredningar vid fall där polis gör sig skyldiga till människorättskränkningar. Det måste således skapas bättre förutsättningar för insyn i polisens verksamhet där självständiga instanser och även kameror kan tjäna som medel i granskning av övervåld.

Detta ansvarsutkrävande gäller även för andra yrkesgrupper som arbetar med människors säkerhet och i synnerhet med frihetsberövade personer: ordningsvakter, kriminalvårdare och anställda på Migrationsverkets förvar. De senaste åren har vi tagit del av berättelser om inhumana och kränkande situationer av övervåld både mot enskilda frihetsberövade personer på låsta institutioner och vid deportationer. Även på offentliga platser ökar våldet. Bland annat tvingades en gravid svart kvinna till sjukhuset efter ett våldsamt ingripande av ordningsvakter i tunnelbanan (Expressen 2019-01-31). Utredningen lades ned. Enligt åklagaren "visade inte filmmaterialet från händelsen att kvinnan utsatts för något allvarligare våld" (SVT 2019-04-02).

Att vi på offentliga platser och i bostadsområden har fått vinstdrivande privata säkerhetsbolag att ansvara för tryggheten är ytterst problematiskt i detta avseende. Det försämrar både insynen och rättssäkerheten för de människor som drabbas. Fler rörelsejurister behöver därför engagera sig i samverkan med civilsamhället för att utveckla strategier som förebygger maktmissbruk och övervåld. Det offentligas satsningar på fler kameror och trygghetssatsningar måste granskas och följas upp när det gäller deras påstådda effekter på lagföring, brottbekämpning och trygghet. Rörelsejurister kan stötta ett sådant påverkansarbete som bedrivs av berörda grupper genom att dokumentera, utreda och ta fram utförligt underlag på vilken nytta som dessa åtgärder haft. Även folkbildning och kunskapsspridning om enskildas rättigheter är viktiga verktyg för att motverka maktlöshet bland människor som drabbas. Förutom det är det viktigt att inhämta erfarenheter från internationellt håll, där motstrategier kan gestalta sig på andra sätt eller vara mer välutvecklade.



Konstnär: Hanna Stansvik

4. Erfarenheter från Brasiliens marginaliserade grupper

Det här avsnittet bygger på möten och intervjuer som Rami Al-khamisi utfört som utbytesstudent i juridik vid Fundação Getúlio Vargas vid universitetet i Rio de Janeiro. Avsnittet är inspirerat av de möjligheter som utbytesåret gav att kunna fördjupa sig i en annan rättstradition, och mötena med människorättsaktivister och jurister i ett land som Brasilien, som kännetecknas av politisk instabilitet, rasism och stora klassklyftor.

När Jair Bolsonaro, en nationalistisk konservativ ledare, tog över presidentmakten i Brasilien i början av 2019, var oron stor för vilka politiska konsekvenser som den nya regeringens politik kunde få för civilsamhället och för marginaliserade grupper. Bolsonaro är en tidigare militär som hyllat användningen av tortyr under militärdiktaturen som varade 1964–1985. Under valrörelsen lovade Bolsonaro att rensa det brasilianska samhället på kriminella gäng. Fackföreningar, miljö- och andra sociala rörelser utsågs snabbt till regeringens huvudmotståndare. Hans uttalande att ”aktivismen i landet ska nå ett slut” var ett direkt hot om ökat våld mot landets civilsamhälle, som fortsätter att kriminaliseras. Nya lagar som terrorstämplar många fackliga aktioner och manifestationer har föreslagits. Attacker mot urfolk och människorättsförsvarare på landsbygden, som historiskt sett är ett omfattande problem i Brasilien, riskerar nu att förvärras.

En retorik som vuxit fram i Sverige och internationellt ropar på ”lag och ordning” genom mer övervakning och strängare straff. Den utgår från en problemformulering enligt vilken skulden läggs på offret. Det vill säga där utsatta gruppers situation förklarats som en konsekvens enbart av deras eget handlande. Skulden till brottsligheten har lagts på individen eller dennes föräldrar i redan socialt fattiga bostadsområden. I takt med att bestämda platser i städer runt om i världen alltmer kommit att kriminaliseras så har benägenheten att definiera allehanda sociala problem i termer av säkerhetsrisker, som kräver polisiära åtgärder, blivit alltmer gängse (Dahlstedt 2018). Det finns flera lärdomar från den brasilianska verkligheten som visar på vikten av att bromsa en expanderande våldsspiral som föregåtts av en avhumaniserande och onyanserad samhällsdebatt. Liksom Brasiliens favelor har svenska förorter kommit att politiskt bortprioriteras, och beskrivas som kaotiska och förlorade, med egna lagar och regler.

Rörelsejurister har i detta sammanhang en viktig roll i att systematiskt synliggöra dessa repressiva tendenser och genom olika strategier utgöra en motvikt mot denna utveckling. Denna rapport riktar sig längre än till att ”bara” öka juridikens tillgänglighet för ”vanligt folk”. Den syftar till att utmana rådande samtal och vara en motvikt mot den förråande inställningen till svenska förorter och sociala rörelser som många svenska makthavare verkar ha intagit. Samtalen med de brasilianska människorättsaktister som presenteras nedan bär därmed på en generell giltighet avseende marginaliserade områden i världens storstäder.

4.1 Intervjuer med människorättsaktivister i Brasilien

Detta avsnitt sammanfattar tre intervjuer: Gizele Martins, aktivist och boende från Maré, Renata Neder, Amnesty International, och juridikprofessorn Pedro Cantisano, University of Ohio.

Intervju med Gizele Martins, aktivist och boende från Maré

Kampanjen Caveirão Não! organiseras av rörelsen Favelas pela vida e contra as operações, som vill uppmärksamma militariseringen och polisens operationer i Rios marginaliserade områden. Det handlar om den brasilianska militärpolisen som används i det av staten så kallade "kriget mot gängen". Jag träffar Gizele som är uppväxt i favelan Maré, som inför världsmästerskapen i fotboll 2014 ockuperades av militären. I nära samarbete med rörelsejurister har organisationer i Maré tagit fram informations- och folkbildningsinsatser riktade mot de boende. Detta för att förebygga inskränkningar i människors privatliv som kollektiva husarrestar och godtyckliga visiteringar. När jag intervjuar henne har hennes organisation samlats på mötesplatsen Casa Pública i Botafogo för ett seminarium och en presskonferens om våldet i Brasilien.



Gizele Martins

Hur ser du på att det finns gäng som använder tunga vapen och säljer droger i dessa områden? I Europa har vi liknande problematik, ska inte polisen kunna arbeta där?

Det vi måste vara kritiska till är proportionerna i dessa insatser och vilka andra åtgärder som följer med insatserna. För det första är detta ett falskt krig mot drogerna, då bekämpandet av dessa skulle kunna ske på andra sätt än genom ökade repressalier och statligt våld. För sanningen är att varken vapen eller droger fabriceras i favelorna, utan dessa kommer enkelt in genom våra landsgränser och hamnar i händerna på utslagna individer. Varför ska vi behöva lida för att staten inte lyckas stoppa detta inflöde? Alla pratar om unga män med vapen men få om polisens ökade användning av tunga vapen, om deras helikoptrar som ständigt flyger runt.

Varför tror du staten skulle vilja fortsätta legitimera våldet mot sina egna medborgare?

Det har genom åren investerats mycket resurser på olika polisiära och militära insatser i Rios favelor. Våldet och lidandet för dem som bor där fortsätter ändå. Svarta, urfolk och favelabor har genom historien förtryckts i landet och ses i dag som andra klassens medborgare. Det finns starka kommersiella intressen som gör att "kriget mot drogerna" får fortsätta utan att någon ifrågasätter den sociala kontroll som polisen utövar. Under 2007 dök Caveirão (det portugisiska begreppet för det militärfordon som används av specialstyrkan Batalhão de Operações Especiais (BOPE)) upp i Rios favelor och terroriserade och satte skräck i befolkningen. Det var en del av den ökade militariseringen av fattiga områden i periferin.

Vad skulle behövas för att lösa de problem som favelaborna upplever?

Börja med att respektera människors grundläggande rättigheter, det handlar i grund och botten om fattigdom, om att lösa människors bostadssituation, ge förutsättningar för arbete och trygghet. I dag har vi mammor som inte vågar lämna sina barn i skolan, eller gå själva till arbetet. I går stannade jag hemma eftersom det pågick skottlossning mellan polis och unga. Folk i Zona Sul (Rios mer välbärgade områden) har offentlig trygghet, inte för att brott inte förekommer i dessa områden, utan för att polisen upplevs som förtroendeingivande.



Gruppbild på rörelsen bakom kampanjen Caveirão Não.
Foto: Marina Salves



Renata Neder

Intervju med Renata Neder, Amnesty International

Amnesty International i Brasilien har sedan 2012 granskat polisens arbete utifrån ett människorättsperspektiv, särskilt våldet i favelorna och statens behandling av sociala rörelser. Renata Neder från Amnesty är på plats för att lyssna på de gräsrotsorganisationer som samlats i Casa Pública.

Hur legitimeras dessa militära åtgärder som Amnesty kritiserar för att de bryter mot de mänskliga rättigheterna?

Statens ökade våldsanvändning utgår från en offentlig diskurs som handlar om att kriminaliteten i dessa områden är hög och att unga män bär tunga vapen. Situationen beskrivs som ett drogkrig som måste bekämpas och då krävs det enligt polisen och staten ännu mer interventioner. I dag har vi ett rättssystem som inte prioriterar att utreda eller ställa ansvariga till svars för godtyckliga ingripanden eller statens maktmissbruk.

Jag har besökt några av dessa områden och har sett tungt beväpnade män. Vissa i Sverige skulle hävda att detta ger anledning att sätta in militär. Hur skulle polisen behöva arbeta?

Att kalla det för ett krig som vissa gör är dock inte premissen som vi kan gå med på för att lösa situationen. Vi måste demontera krigsretoriken, annars är risken stor för en *våldsam upptrappning*, som gör att vi inte kan gå tillbaka och reparera de skador som sker. Ribban höjs för vilket våld som accepteras. Vi behöver en offentlig säkerhetspolitik som handlar om att sätta in åtgärder för att utreda och förebygga brott samt stärka rättsliga institutioner. Den militarisering som vi sett har varit ineffektiv när det gäller att klara upp flera brott, skapa förtroende hos lokala invånare och lösa kriminaliteten. Polisiärt arbete ska bygga på forskning, förebyggande arbete och ett fokus på att respektera enskildas rättigheter. Polisen behöver satsa sina åtgärder och resurser på att lösa akuta brott. Varje år sker 61 000 mord i landet och det anmäls 45 000 våldtäkter. Är det viktigaste verkligen bekämpandet av drogerna, insatser som inte minskat vare sig försäljningen eller användningen av droger? En militär är inte tränad för förebyggande polisiärt arbete och i att bemöta medborgare. Det ökar sannolikheten för människorättskränkningar och dessutom är det svårt att få insyn i militärens verksamhet.

I Sverige menar polisen att de inte kan utreda grova brott eftersom människor i vissa områden inte vill samarbeta eller vittna. Har ni det problemet här?

Här klagar militärpolisen i princip på samma sak, att boende inte är samarbetsvilliga. Men problemet med en ineffektiv poliskår kan inte gå utöver enskildas trygghet. Polisen måste hitta andra strategier för att utreda brott och lagföra personer. Det är staten som har ansvar att göra det, inte enskilda personer som dessutom lever i social utsatthet. Vi måste gå bort från det polariserade samtalet. Att påstå att de boendes trygghet har kidnappats av gängen eller att endast fler poliser och hårdare tag krävs. Forskning om mordfrekvensen i delstaten Ceará där flest personer dödas visar att bakom flest mord låg inte droghandeln utan helt andra orsaker, som personliga uppgörelser, kärleksdramer, mäns våld. Det var alltså inte droghandeln som orsakade morden.

Hur har det kunnat gå så här långt? Att situationen blivit så våldsam?

Det har gått långt för att ojämlikheten har fått växa samtidigt som staten varken har varit närvarande eller tagit ansvar för dessa människors

levnadsvillkor. Den sociala utsattheten och diskrimineringen har hanterats genom lokala insatser i favelorna men utan att motarbeta de ekonomiska orättvisorna som finns i samhället. Problemet är att den brasilianska staten och polisen själva ser sig som ett vapen mot kriminella, och inte som ett medel för folks trygghet och säkerhet. Över- och medelklassen blundar för människors misär och erkänner bara behovet av att sätta in repressiva åtgärder. Detta har stärkt polisen i att de har samhällets förtroende att hantera svarta kriminella ungdomar. Avhumaniseringen och synen på de kriminella är så djuprotad i samhället att ingen ifrågasätter statens våldsanvändning. Ingen frågar varför kriminella inte förtjänar rättvisa rättegångar. Militariseringen gör också att polisen i vissa fall hellre dödar än griper misstänkta personer. Dessa leder till att kriminella inser att en sammandrabbning antingen slutar med att polisen eller de själva kommer att dö.

I Sverige upplever många att det är ett problem att polisen utreder sig själva, att det leder till brist i ansvarsutkrävandet. Hur är det i Brasilien med oberoende organ?

I Brasilien är det också så att det är polisen som utreder sig själva. Detta kompliceras av att det är fler aktörer som är inblandade i insatserna mot favelorna. För några år sedan inträffade en hemsk händelse där sju personer dödades. Både armén och den civila polisen var inblandade och började skylla på varandra. Utredaren hade inte mandat att granska armén och hävdade därför att den inte heller kunde genomföra någon granskning av den civila polisen, eftersom det då hade blivit en ofullständig utredning. Resultatet blev alltså att ingen utredning alls genomfördes. Endast 5–8 % av anmälda fall av polisvåld utreds. Vad sänder detta för signaler till personer som lever i favelorna och tar störst skada? Att de ser att polisen tillämpar lagen och bemöter människor från rikare och vitare områden annorlunda.



*Militariser-
ingen gör också
att polisen i
vissa fall hellre
dödar än griper
misstänkta
personer.*



Pedro Cantisano

Intervju med juridikprofessorn Pedro Cantisano, University of Ohio

Under min tid i Brasilien har jag sett en utbredd fattigdom och social utsatthet. Hur skulle du beskriva situationen för marginaliserade grupper i en stad som Rio?

Endast i Rio de Janeiro finns över 1000 favelor. De har en gemensam historia men har olika förutsättningar i dag. Favelan är en historisk plats för brasiliansk kultur, samba och funk, som har utvecklats av ättlingar till slavar som bebor majoriteten av favelorna. När slaveriet upphörde tog staten inte ansvar för dessa människor. Samtidigt behövdes arbetskraft i staden för den rikare befolkningen. Billig arbetskraft skapas genom informella boenden, där statens bristande sociala åtgärder tvingade människor att själva bygga sina egna billiga bostäder, stå för sin egen el och så vidare. Det förtryck som människor i favelorna upplever uppvisar ett genomgående mönster som även präglar vad favelabor upplever i resten av Rio. En segregerad stad där vissa grupper har liten tillgång till rättsväsendet, till det politiska systemet och till ekonomin.

Är det värdigt ett rättssamhälle att använda militär mot den egna befolkningen? Hur rättfärdigas statens ingripande?

Militärpolisen har en historia av att kontrollera fattiga områden. Medialt och politiskt har det diskuterats som ett krig mot drogerna, om att staten är i krig med kriminella gäng i favelorna. Diskursen har avhumaniserat människor där och samtidigt har det saknats ett historiskt perspektiv på problemen. Med en sådan krigsretorik öppnar du nämligen upp för andra insatser och regler. För i ett krig tillåts mycket mer. Det vill säga när en fiende hotar ett lands säkerhet. Det gör ju inte kriminella på samma sätt. Ändå rättfärdigas det att polisen får ökade tvångsmedel och fria händer att agera hårdare. Det finns en gråzon som riskerar att militarisera områden och leda till att fler liv går förlorade. Det går att ifrågasätta hur polisen arbetar, när de själva inte följer brasiliansk lag, när det finns små möjligheter att hålla dem ansvariga för brott som de begår.

Är det rätt att tala om dessa områden som parallella samhällen?

När man talar om parallella samhällen går det inte att endast diskutera dessa utifrån statens definition. Segregationen i staden utvecklades tidigt, med en frånvarande offentlighet i de mest fattiga stadsdelarna. Boende var tvungna att bilda egna organisationer, bygga sina egna hus och skapa informella sätt att lösa lokala konflikter, ägandetvister osv. Under 70- och 80-talet började knarkkarteller söka sig till favelorna, och i dag skipas rättvisa efter andra regler. Samtidigt fungerar landets lagar genom folk som arbetar, betalar skatt, betalar hyra osv. Att kriminella styr med våld måste upphöra, men att endast åtgärda



Boendemöte
i Rio de Janeiro.
Foto: Marina Salves

detta genom populism med hårdare straff löser inte grundproblemet. Nya generationer av unga kommer återta gatorna. Det krävs både sociala investeringar som är långsiktiga och professionellt polisiärt arbete samt förebyggande och utredande insatser.

På vilket sätt utgör Bolsonaro ett hot mot landets sociala rörelser och aktivister?

Regeringen i Brasilien har skapat en situation där människorättsaktivister är mer sårbara för statlig förföljelse och godtycklig repression. Detta legitimerar det ökade våldet mot sociala rörelser, där polis och högerextrema känner uppbackning av presidenten i att använda våld mot politiska motståndare. Mordet på vänsterpolitiken Marielle Franco, 2018, kan ses i denna kontext. Mariella gjorde sig bland annat känd för att uppmärksamma polisvåldet i favelorna.

Reflektioner från dessa möten

I den svenska debatten har skildringen av förorterna som ”parallella samhällen” ofta varit ihopkopplad med idéer om främmande kulturer och värderingar. Problemen i Europas förorter: kriminalitet, kvinnoförtryck och radikalism, har ofta beskrivits som ett resultat av en ”otyglad” migrations- och integrationspolitik (Dahlstedt 2018). I Sverige har förorter som till stor del bebos av migranter kommit att bli till en symbol för ett slags ”badlands” – ett hot mot nationen (Dikeç 2007). Brasilien har inte samma invandringshistoria, men har en kolonial historia som bygger på att bruna/svarta människor behöver kontrolleras och uppfostras. Det postkoloniala perspektivet är gemensamt för hur invånarna i favelan och förorten stigmatiseras och hanteras polisiärt. Trots att Sverige jämfört med Brasilien fortfarande är ett välfärdssamhälle, och ger människor ett starkare socialt skyddsnät, är de politiska tongångarna i dag liknande. Hårdare tag för att bekämpa symtom och inte orsaker till brottsligheten, samtidigt som rättsosäkerheten och det dödliga våldet fortsätter växa. I Brasilien vidtar staten alltmer militariserade säkerhetspolitiska åtgärder, men talar om det som trygghetsinsatser. Men i ojämlika samhällen känner ingen sig trygg, varken de rika som bygger egna *gated communities* eller de invånare i fattiga stadsdelar som står under ständig polisövervakning.

4.2 Liknande desperation i Järva som i Rios favelor

Varje år dödas uppemot 1 000 unga personer i Rio de Janeiro. De flesta offren är svarta och kommer från stadens favelor. Deras död rörer ingen större uppmärksamhet i Brasilien på samma sätt som mord på unga förortsbor inte väcker stark indignation här hemma. Men liksom i Sverige hörs endast rop på hårdare tag. Är det orimligt att jämföra Brasilien, ett land i ekonomisk kris, med Sverige, ett av världens rikaste länder? Det behöver det inte vara, för konsekvenserna av ojämlikhet bär på liknande smärta och desperata rop på sociala insatser. Alla segregerade städer har sina vinnare och förlorare, där bristande förutsättningar krossar unga liv. Liknande berättelser om social desperation hörs bland favelornas unga som i svenska förorter.

Det är dock rapporterna från Sverige om hur antalet unga döda ökat på grund av våldet här som oroar mest. Under 2018 inträffar närmare 300 skjutningar (SvD 18-12-17). Enligt polisens rapport har 44 personer mist livet i "dödliga skottlossningar". Ökningen av mordena på dessa unga män i Sveriges utsatta förorter är bekymmersam och orsakerna komplexa. Engagerade krafter i civilsamhället har varnat för följderna av ungas uppväxt i fattiga stadsdelar. *Förorten mot våld* har länge krävt att skjutningarna måste betraktas som en nationell kris och att ordentliga sociala åtgärder behövs. Men dessa har ännu inte fått något politiskt gehör.

Liksom förorterna är Rios favelor ett samtalsämne och ett politiskt projekt för de som aldrig levt där, och som inte på allvar kan relatera till deras verklighet. Resultaten blir att hela bostadsområden svartmålas och ses som rättslösa medan man bortser från de skriande sociala behoven. Utan en granskande blick på oss själva kan vi aldrig få till ett politiskt ansvars-

utkrävande angående den segregation som har växt fram under de senaste decenniernas asociala politik. Vi är än så länge inte där Brasilien är – där polisen rutinemässigt skjuter ihjäl unga fattiga eller själva blir beskjutna. Men gång på gång dyker tanken upp att vi kanske är på väg dit. Det handlar om vissa partiers aggressiva och avhumaniserande retorik och förslag om hårdare tag, som trappas upp och spär på de spänningar och konflikter som redan finns.

I brist på ansvarstagande från det offentliga har organiserad kriminalitet i favelor under

inflytande av drokarteller tagit större plats. "Kriget" mot drogerna har förts av lokala polisavdelningar, specialstyrkor och privata säkerhetsbolag i syfte att ta tillbaka "förlorat territorium". Även militär har tagits in för att jaga bort gäng och ockupera bostadsområden. Dessa så kallade "trygghetsinsatser" har dock inte förbättrat boendes levnadsvillkor eller främjat



Minnesstund.
Foto: Emma Dominuez

social rättvisa. Snarare har fattigdomen alltmer kriminaliserats. Samtidigt som den mediala och politiska stigmatiseringen mot samma människor fortsätter har våldet tagit nya former och gängen hittat andra bostadsområden att ockupera.

Om Brasiliens paradigm är militariseringen, är frågan vad som är Sveriges paradigm för ordning och säkerhet. Även om de dödliga skotten i Stockholm är långt ifrån lika frekventa som i Rio, utgör det lika fullt en konsekvens av fattigdom och segregering. Unga som tidigt slutar tro på och motiveras i skolan, och som blir enkla offer för gängrekrytering och radikaliserings. Detta är förhållanden som bara kan motverkas ekonomiskt och socialt. Politiker på alla nivåer – i både Brasilien och Sverige – har ett ansvar att representera hela landet. Även de mest utsatta.

Avslutande ord om rörelsejuridiken och organiseringens villkor

Strax efter en presentation av rörelsejuridiken i Sverige kom en svensk domare fram och ville ge sin åsikt: "Intressant, men vad har vi egentligen att lära oss av de i USA, för där fungerar inte mycket. Vi har ju våra institutioner." Domarens åsikt tycks återspegla en tro på att allt i vårt svenska rättssystem med dess förvaltning, domstolar och tillsynsmyndigheter fungerar som det ska. I den mån domarens perspektiv delas av den etablerade svenska juristkåren visar det på en brist på förståelse inom rättssystemet för de reella förhållandena i vårt socialt polariserade samhälle. Ett hån mot de mest utsattas hopp om upprättelse och skydd för rättigheter som formellt delas av alla men långt ifrån utgör en vardaglig realitet, inte minst när just myndigheter gör sig skyldiga till övergrepp och står som motpart. I denna, "de andras", de underprivilegierades verklighet, bär de amerikanska rörelsejuristernas kritiska förhållningssätt till stat och myndigheter på ett viktigt budskap. Jurister som oavsett position arbetar med rörelser och grupper som kämpar för ett rättvist rättssystem, för sin värdighet och för anständiga levnadsvillkor. Kritiska samtal om rörelsejuridikens roll är nödvändiga och viktiga. Detta gäller i synnerhet de samhällsaktörer som behöver förändra sina arbetssätt för att nå de mest utsatta grupperna i samhället. Det vill säga grupper som i dag riskerar att exkluderas från ett fungerande rättssamhälle genom att institutionerna drar sig tillbaka och i stället för att driva på nödvändiga och genomgripande sociala insatser överlämnar fältet till mer polisiär verksamhet. Brasilien är ett varnande exempel som visar på hur långt en sådan negativ utveckling kan drivas och med vilka förödande konsekvenser.

Att hävda alla människors lika värde är en sak, men att tillämpa nya strategier och förhållningssätt i förhållande till grupper som upplever sig diskriminerade och vars tillgång till rättssystemet är begränsat är en helt annan. Akademien för rörelsejurister utbildar unga jurister av just den anledningen: att de ska förstå sitt samhällsansvar och se hur juridiken kan tillgängliggöras för alla. Juristens förändringsarbete måste ske med och för människor och grupper som berörs. Rörelsejuridik är inte medelklassens välgörenhetsprojekt för att "hjälpa svaga" grupper. Ett sådant förhållningssätt till människors situation upprätthåller elitism och förtryck. Rörelsejuristen måste ha insikt om sin egen maktposition. Med det följer ett ansvar att kunskapsutjämna och maktfördela.

Det är inget nytt att rörelser använder sig av juridik som redskap. Folkrörelser som de fackliga organisationerna sysslar sedan länge med juridisk rådgivning till sina medlemmar, även om den svenska partsmodellen gör att de flesta tvister avgörs i förhandlingar mellan företrädare för anställda och arbetsgivare, utan att rättssystemet behöver blandas in. Det är utifrån ett rörelsejuridiskt arbete nödvändigt att de fackliga organisationerna med sina resurser och kunskaper breddar sitt juridiska arbete och närmar sig andra civilsamhällesaktörer och grupper.

En annan folkrörelse är Hyresgästföreningen, som är en av Sveriges största arbetsplatser för jurister. Organisationen ger varje år juridiska råd till tiotusentals medlemmar om allt från hyreskontrakt till ombildningar och läckande kranar. På senare tid har även Hyresgästföreningen intresserat sig

för rörelsejuridik, och uppmärksammat hur organisationens många ideellt arbetande medlemmar och aktivister tillsammans kan arbeta med juridiska tvister. Inte minst handlar det om att bedriva ett opinionsbildande och folkbildande arbete. En tendens är annars att de juridiska kunskaperna finns centralt, hos anställda på huvudkontor, och inte hos enskilda fackliga företrädare eller bland de förtroendevalda. Här har rörelsejurister en viktig uppgift i att sprida kunskap om de juridiska verktygen, och se till att de används av fler.

De nya rättviserörelser som under senare år har växt fram i våra förorter påminner i mycket om rörelser i arbetarklassens historia som lade grunden för välfärdsstaten och ett rättssystem som, åtminstone i princip, skulle säkra likhet inför lagen oavsett ursprung och boende. I dag organiserar sig många i socialt utsatta områden mot ökade hyreshöjningar, mot offentliga nedskärningar, mot diskriminering och hatbrott, mot polisiära trakasserier etcetera. Människor kämpar för ett ökat självbestämmande och deltagande i beslutsprocesser. Klasstillhörigheten – som tidigare förenade arbetarklassen i en gemensam kamp – är mer komplex, vilket försvårar en bredare mobilisering mellan grupper i samhället. Förutom ekonomisk utsatthet upplever dagens sämst ställda nya former av stigmatisering och diskriminering grundat på rasism, sexism och en social och kulturell exkludering.

Flera av dessa problem återfinns även på landsbygden bland såväl den rasifierade som befolkningen i stort, där det råder ett demokratiskt underskott och en utarmning av offentlig service. Välfärdens nedskärningar drabbar både städer och landsbygd. För att undvika ytterligare polarisering, måste vi inse det faktum att dessa förtryck bär på liknande drag. Samtidigt som det görs måste vi i synnerhet uppmärksamma den institutionella rasismen och hur den drabbar underklassen i Sverige. I dag sker ett främmandegörande av förortens medborgare genom att man ifrågasätter deras delaktighet i den nationella gemenskapen. Vi behöver synliggöra "klassperspektivet", utan att det sker på bekostnad av synliggörandet av ras- och könsmaktsordningen i samhället. Vi behöver nya visioner och strategier för att förena oss i en gemensam kamp.

Även väletablerade folkrörelseorganisationer måste visa sig inkluderande och erkänna mera komplexa, samtida former av förtryck och behov att demokratisera sig själva. Genom denna omställning kan fackliga organisationer såväl som civilsamhällesorganisationer, som ABF, Folkets Hus och Hyresgästföreningen, växa och skapa förutsättningar för en vidare folklig kamp. De har mycket att ge till de nya rörelserna men också mycket nytt att lära sig. Lösningen på många av problemen finns i vår historia av organisering, folkbildning och mobilisering av det civila samhället, men också behovet av en starkare politisk röst bland grupper som är underrepresenterade i det civilsamhället.

Det etablerade civilsamhället måste bygga allianser med de nya rörelserna och öka sin legitimitet och förankring i utsatta människors verklighet och lokalsamhällen. Sociala rörelser generellt sett, såväl som rörelsejurister, behöver arbeta för att föra fram "de andras" röster och intressen i det offentliga samtalet. För detta krävs pågående och kontinuerliga samtal mellan "gamla" och "nya" rörelser inom det civila samhället och gränsöverskridande inkluderingsplattformar.



*Vi behöver
nya visioner
och strategier.*

Referenslista

För vidare material om rörelsejuridiken, intervjuer med svenska rörelsejurister och information om Akademin för rörelsejurister besök hemsidan: <http://rorelsejuridik.se/>.

Böcker:

Hutchinson, Allan C. (2016). *Toward an informal account of legal interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press.

Dahlstedt, Magnus & Mekonnen Tesfahuney. (2018). *Förortsdrömmar: Ungdomar, utanförskap och viljan till inkludering*. Linköping: Linköping University Electronic Press.

Dikeç, Mustafa (2007). *Badlands of the republic. Space, politics and urban policy*. Oxford: Blackwell.

Schierup, Carl-Ulrik (1993). *På kulturens slagmark: mindretal og størretal taler om Danmark*. Esbjerg: Sydjysk Universitetspress. https://www.researchgate.net/publication/279693249_Pa_Kulturens_Slagmark_Mindretal_og_Storretal_taler_om_Danmark

Sernhede, Ove, René León Rosales & Johan Söderman (2019). "När betongen rätar sin rygg" – Ortenrörelsen och folkbildningens renässans. Göteborg: Daidalos.

Ålund, Aleksandra & Carl-Ulrik Schierup (1991) *Paradoxes of Multiculturalism. Essays on Swedish Society*. Aldershot: Avebury. Som e-Bok: <http://liu.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2:213706>

Tidskrift:

Al-Khamisi, Rami. JT 2018/19 nr 1 s. 216–239. "Den svenska diskrimineringsombudsmannen – hjälp eller hinder för diskriminerades Access to Justice". Stockholm: Juridisk Tidskrift.

SOU:

SOU 2017:38. Vårldarsutredningen. *Kvalitet i vårlden – bättre upphandling och uppföljning*.

SOU 2006:30. Är rättvisan rättvis? Tio perspektiv på diskriminering av etniska och religiösa minoriteter inom rättssystemet

SOU 2018:85. Slopade straffrabatt för unga myndiga.

Rapporter:

Al-khamisi, Rami & Atusa Rezai (2019). *Organiseringens oaser – en rapport om lokalt inflytande i Järva utifrån Folkets Husby och Rinkeby Folkets Hus*.

De los Reyes, Paulina, Magnus Hörnqvist, Kristina Boréus, Felipe Estrada, Janne Flyghed, Alejandro Arriagada & Markus Lundström (2014). *Bilen brinner... men problemen är kvar – Berättelser om Husbyhändelserna i maj 2013*. Stockholm: Stockholmia förlag.

Henriksson, Lars (2015). *Vinstbegränsningskrav – rättsliga frågeställningar*. Stockholm: Svenskt Näringsliv.

Kommittén för avskaffande av rasdiskriminerings rapport (2018). *Slutsatser avseende Sveriges kombinerade 22:a och 23:e periodiska rapport*.

Mulinari, Leandro S. 2017. *Slumpvis utvald: Ras-/etnisk profilering i Sverige*. Stockholm: Civil Rights Defenders.

Stockholms Länsstyrelses rapport 2018:21. *Antisvart rasism och diskriminering på arbetsmarknaden*.

Taxén, Oskar & Anton Östros. 2016. *Rätten att reglera vinster i välfärden – en juridisk analys*. Stockholm: Kommunal.

Brottsförebyggande rådets rapport 2007:29. *Kameraövervakning och brottsprevention: En systematisk forskningsgenomgång*.

Brottsförebyggande rådets kortanalys 2/2018. *Narkotikaanvändning och misstankar om eget bruk bland ungdomar i Stockholm*.

Katrin Lainpelto (2019). "Ett dömande eller ett fördömande rättsväsende? – En fråga om integration", i Helander, Karin & Pernilla Leviner (red.) *Barn, migration och integration i en utmanande tid*. Visby: Ragulka förlag.

Helander, Karin & Pernilla Leviner (red.) *Barn, migration och integration i en utmanande tid*. Visby: Ragulka förlag.

Tidningsartiklar:

By, Ulrika (2019). "Kommuner vill bort från listan över särskilt utsatta områden". *Dagens Nyheter*. 2 april. <https://www.dn.se/nyheter/politik/kommuner-vill-bort-fran-listan-over-sarskilt-utsatta-omraden/> (2019-04-03)

Cantwell, Oisin. (2018). Slopad straffrabatt för unga kan ge orättvisa straff. *Aftonbladet*. <https://www.aftonbladet.se/nyheter/kolumnister/a/EoPKpl/slopad-straffrabatt-for-unga-kan-ge-orattvisa-straff> (hämtad 2019-04-17)

Dagens Nyheter (2013). "Detta har hänt". 27 september. <https://www.dn.se/nyheter/sverige/detta-har-hant-1/> (Hämtad 2019-03-07)

Eriksson, William (2017). "Vi har helt tappat greppet och varit naiva' – men åklagarna låter sig inte skrämmas". *Dagens Juridik*. 6 oktober. <http://www.dagensjuridik.se/2017/10/vi-har-helt-tappat-greppet-och-varit-naiva-men-aklagarna-later-sig-inte-skrammas> (Hämtad 2019-03-07).

Mahovic, Amela (2017). "Rinkeby är nästan som en krigszon". *SVT Nyheter*. 5 december. <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/stockholm/rinkeby-ar-nastan-som-en-krigszon> (Hämtad 2019-03-07).

Olsson, Hans (2018). "Löfven: Bra att tiggeriförbudet har prövats till högsta instans". *Dagens Nyheter*. 17 december. <https://www.dn.se/nyheter/politik/lofven-bra-att-tiggeriforbudet-har-provats-till-hogsta-instans/> (Hämtad 2019-03-07).

Rydberg, Nike & Atilla Yoldas (2019). "Gravid kvinna tvingades av tåg – fördes till sjukhus". *Expressen*, 31 januari <https://www.expressen.se/nyheter/kvinna-tvingades-av-tunnelbanan-tumult/> (Hämtad 2019-03-10).

Svenska Dagbladet (2018). "Skjutningarna i Sverige". <https://www.svd.se/om/skjutningarna-i-sverige> (Hämtad 2019-02-17).

Svensson, Olof (2018). "S-topp stäms för förtal efter inställd filmvisning". *Aftonbladet*. 25 september. <https://www.aftonbladet.se/nyheter/samhalle/a/Xw72GB/s-topp-stams-for-fortal-efter-installd-filmvisning> (Hämtad 2019-03-07).

Thomsen, Dante (2018). "Ny rapport om extremism och kriminella nätverk: Två tredjedelar födda i Sverige". *SVT Nyheter*. <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/tva-av-tre-kriminella-fodda-i-sverige> (Hämtad 2019-03-07).

TT (2017). "Moderater vill sätta in militär i förorten". *Aftonbladet*. <https://www.aftonbladet.se/senastenytt/ttnyheter/inrikes/a/bKaerk/moderater-vill-satta-in-militar-i-fororten> (Hämtad 2019-03-07).

TT (2019) Utredning om ingripande mot gravid kvinna i t-bana läggs ned. *SVT Nyheter*. 2 april. <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/stockholm/utredning-om-gravid-kvinna-i-t-bana-laggs-ned> (2019-04-15)

Webbsidor:

Amnesty (2012). *Brazil: Slum campaign on human rights ahead of police operation*. <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2012/11/brazil-slum-campaign-human-rights-ahead-police-operation/> (Hämtad 2019-03-07).

Stockholms Stadsmission (2017). *Värt att veta om tiggeri*. <https://www.stadsmissionen.se/vad-vi-gor/migration-och-integration/vart-att-veta-om-tiggeri> (Hämtad 2019-03-07).

Rosas, Erika G. (2018). *Brazil: Toxic speech must not become government policy*. 28 oktober. <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2018/10/brazil-toxic-speech-must-not-become-government-policy/> (Hämtad 2019-03-07).

Michala, Clante Bendixen (2019). *The massive Danish discrimination*. Refugees.dk. <http://refugees.dk/en/focus/2019/february/the-massive-danish-discrimination/?fbclid=IwAR3hzZTPRudGGYrp65-9WUNrW4cb-5WklwD0ZRJMYZzmAL4eNFrRGKr2IbWo> (Hämtad 2019-31-03).

